

Núm. 52 ANY XIII

AVU!

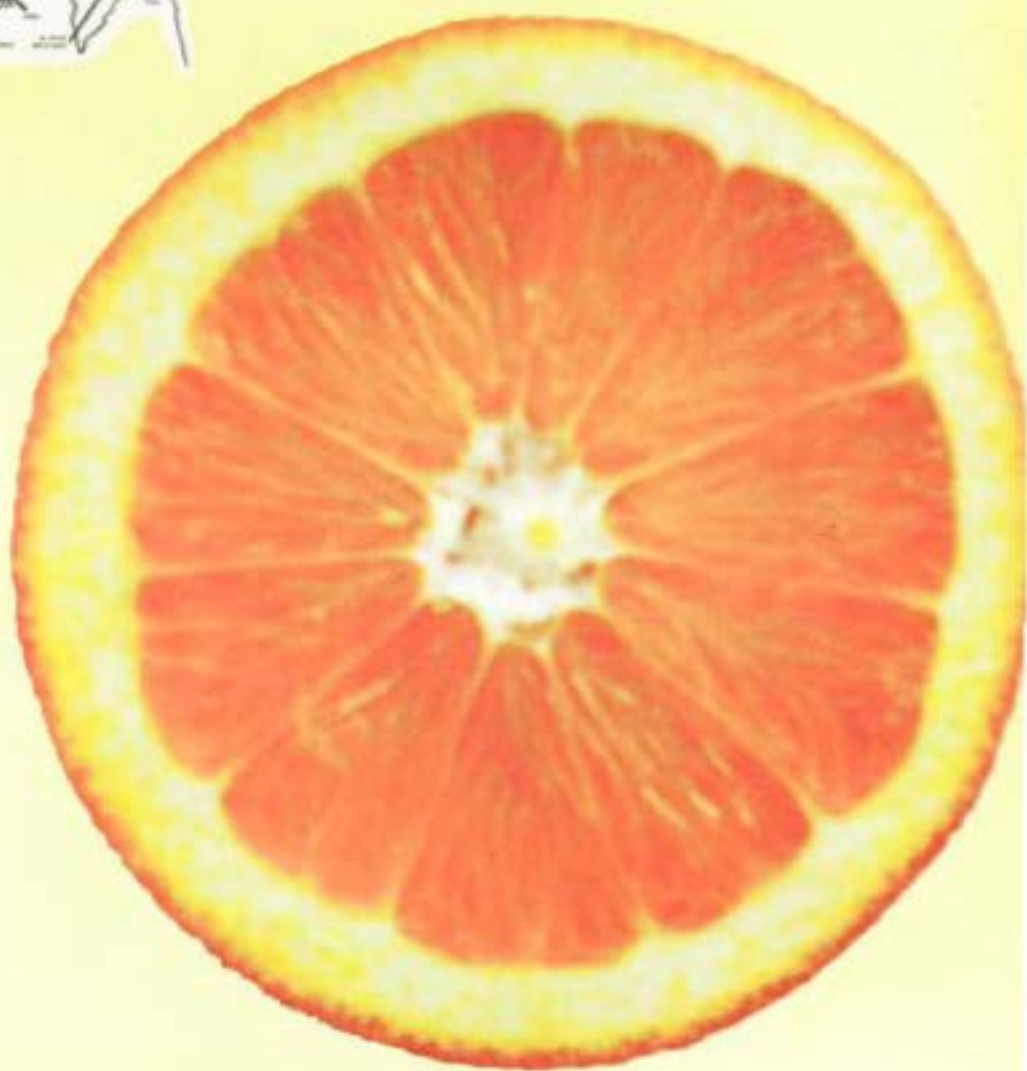
Tardor '99

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Preu: 525 pts

La divisió comarcal

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

Marquesa de Fuente el Sol, 2
12300 MORELLA
Tf. 964 160 174

DES DEL 1900, L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

*Convocatòria per a cobrir
una plaça de*

Consorci Portenc de Transports

CAP D'ESTACIÓ

per a l'estació d'autobusos de Morella.

Es demane Carnet de conduir B, batxillerat o FP II administrativa, certificat de valencià elemental.

S'ofereix contracte laboral fix, jornada partida de dilluns a dissabte, sou segons conveni.

Les seues funcions seran la venda de bitllets i informació de les companyies d'autobusos, ferroviàries i àeries, manteniment de l'estació (calefacció i neteja), orientació al viatger, gestió d'altres servicis que l'estació puga oferir en el futur (aparcament, begudes...)

Envieu C.V. al CONSORCI PORTENC DE TRANSPORTS, Avinguda de Castell de Cabres, 27, 12318 CINTRORRES abans del dia 27 de juny o a cv@cpt.elsports.gov. El consorci aplica una política de no discriminació de la dona.

Portal de Sant Mateu, 2. 12300 MORELLA
Tls. 964 160 008 - 964 160 125

AU!

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS
ANY XIII - Número 52
TARDOR 1999

Consell de Redacció:

Montxo Monfort, Julià Pastor,
Ernest Querol, Narcisa Rambla,
Jesús Sangüesa, Josep Mª Zapater

Picatge, Edició, i Maquetació:

Julià Pastor

Correcció:

Ernest Querol

Recull de notícies:

Ll. Puig, J. Sangüesa

Grafismes:

Montxo Monfort

Portada:

Montxo Monfort

Distribució i Administració:

J. Sangüesa i J. Pastor

Fotografies

Lluís Puig

Impressió:

Jordi Dasso

Esperem la vostra col·laboració
amb informacions, material
gràfic, sòries orelludes,
opinions o monogràfics.

AU! EDICIONS DELS PORTS

Associació Cultural dels Ports
Placet de l'Escola Pia, 4
Apartat de Correus 18
12300 MORELLA
Tf. Fax 964 161 001
centrelsports@retemail.es
<http://www.elsports.net/aracil>
<http://personal4.iddeo.es/centrelsports>

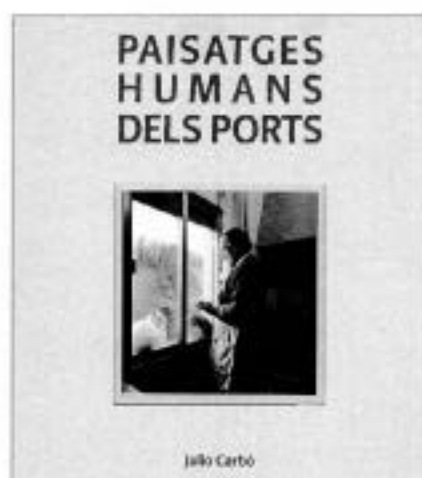
Depòsit Legal B-20594-87
ISSN 1136-3797

Subscripció anual
2000 Pta
Preu exemplar
525 Pta

S U M A R I

S

EDITORIAL	
Ingenus i immorals	5

MONOGRÀFIC	
La divisió comarcal	7

NOTÍCIES	
De la comarca	15
De Vilafranca	18
De Morella	19

AUTOBOMBO	
Premi Francesc Ferrer	20

U

LA BÚSTIA	
Novetats	21

CALAIXERA CULTURAL	
Dinosaures a Sant Cugat	22
Cohesió territorial	22

Ciutats històriques	23
Retrats	23
República etnamafiosa	24
Cinctorres	25

D'UN TEMPS... D'UN POBLE...	
El cine	26

OPINIÓ	
Preguntes eeehhh!??	27
Bronx	27

ORELLA ESCRIVANA	
Traduccions esquizo-lògiques	29

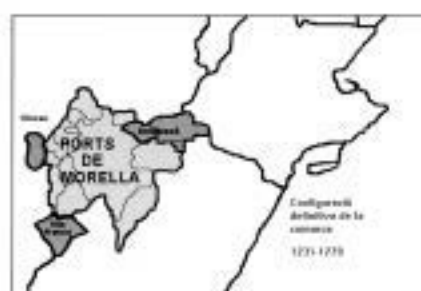
DADES PER A LA HISTÒRIA	
La nevada de 1864	30

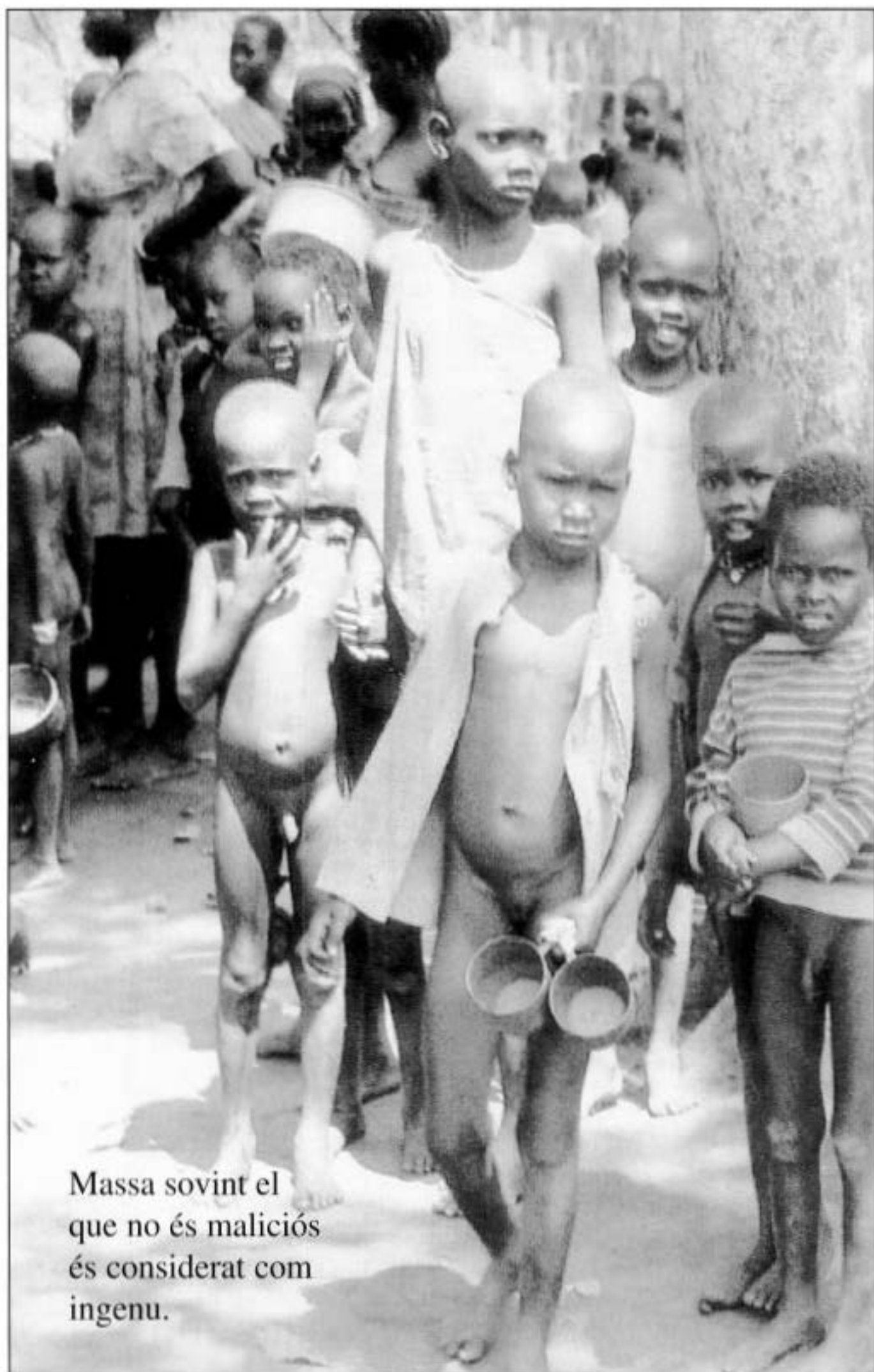

A

R

I

Massa sovint el
que no és maliciós
és considerat com
ingenu.

Ingenus i immorals

Classificar la gent és una qüestió complexa i hi ha professionals que s'han escarrassat a fer-ho sense resultats massa espectaculars, tot siga dit. En aquest escrit som conscients, també, de la simplificació que fem en dividir les persones només en dues categories, però des d'aquest punt de vista marquen els dos límits del nostre angular. De situacions intermèdies n'hi ha tantes com vulgueu: sempre es pot filar més prim.

Els termes oposats a ingenu són maliciós, capciós i fal·laç. Però ens hem estimat més triar-ne un de més global que tinguera l'aliteració amb ell: immoral. Sobre la bondat i la maldat s'han dit moltíssimes coses, però pensem que d'aquesta segona mai se n'ha fet una exaltació tan gran com ara, bé siga de manera explícita o implícita. Fixeu-vos en un detall: ara la paraula ingenu té un sentit més ampli que mai. Podríem fer-ne una definició negativa i afirmar que tot el que no és maliciós és considerat com ingenu: no hi ha terme mig. Així, l'altruisme i la solidaritat entren dins del camp semàntic d'aquesta paraula. En definitiva, massa sovint, qui no s'aprofita d'un altre és un ingenu.

I a fe que la gent n'ha après la lliçó: fins i tot les organitzacions humanitàries estan plenes de brètols. No hi ha entitat, per més que haja estat creada amb totes les bones intencions del món, en què no s'hagen instal·lat -i no precisament en els llocs de menys rellevança- els aprofitats. Ho podem resumir amb dues dites: "No hi ha un pam de net" i "tot s'aprofita". Són malauradament els que intenten treure'n partit aquells que dirigeixen les més diverses organitzacions. I ja que en parlem, diguem que, justament, en els partits polítics, les lluites internes són dignes de millor causa. Recentment n'hem tingut dels dos colors més presents: un al cap i casal i l'altre a Barcelona on fins i tot, en aquest darrer, n'ha estat protagonista una persona de la comarca. Quan les coses no van personalment bé es denuncia tot el que primer s'acceptava.

Ens esfereeix enara més, però, la manca d'escrúpols, justament, en els camps on més caldria tenir-ne. Com més desvalgut és o es troba algú, millor. Només a tall d'exemple ens vénen al cap les persones que volen emigrar dels països poc afavorits i els malats desnonats. Doncs bé, són el centre de voltors de tot pelatge o, millor dit, plomatge. Però no penseu que ací s'atura la cosa. No. La perversitat de les estructures socials és la pitjor i encara se supera quan s'aprofita de la bona fe de persones que volen ajudar a canviar les injustícies. Ens estem referint al món de la solidaritat: milers de persones donen la seua vida o una part substancial dels seus diners per ajudar els més desvalguts. Tanmateix, difícilment es passa de posar pedaços a un teixit ple de forats que valdria més començar de nou i que el teixiren els mateixos interessats. Intentem explicar-nos.

Els esforços lloables de les persones amb bon cor són manipulats perquè només servisquen per rentar la mala consciència dels habitants dels països benestants. Com podrien acceptar els dirigents d'aquests països que se'ls acabara el profit que en treuen de la situació desesperada de milions de persones? Ens hem de preguntar moltes coses: qui controla l'ajuda en els països destinataris, qui dirigeix aquestes organitzacions; al capdavant hauríem de preguntar-nos per l'actual sistema que regeix el món. I fins aquí hem arribat! O sinó que els ho pregunten als membres de la teologia de l'alliberament, que, paradoxalment, de qui s'han alliberat ha estat d'ells. Ni una institució com l'església permet aquestes bromes.

La moda actual de la solidaritat és ambivalent (com tantes coses) però aquest riu revolt no ha passat desapercebut als pescadors sense escrúpols. La institucionalització de la solidaritat ens recorda al *Partido Revolucionario Institucional* (PRI) mexicà. I és que el do de la ubiqüitat és impossible: no es pot estar alhora als dos cantons. Han sabut, però, trobar la manera de rentar la mala consciència col·lectiva i alhora mantenir una situació mundial inacceptable a totes passades.

Ens quedem amb la nostra ingenuïtat, i per molts anys! Però això no significa renunciar a analitzar i denunciar la massa freqüent immoralitat que va des de les relacions personals a les institucionals i arriba a les estructurals: no voler enganyar els altres no ha de suposar tancar els ulls i acceptar els múltiples enganys...

EL CICLE FESTIU ANUAL A MORELLA

Julià Pastor Aguilar

Biblioteca Popular / Diputació de Castelló

■ PUBLICACIONS

La Diputació de Castelló a través del Servei de Publicacions difon i promou l'edició de llibres de tema cultural, tècnic, d'investigació o divulgació.

La divisió comarcal

Per Carles Ripollés

En un article a *La Vanguardia*¹ de fa un parell d'anys vam poder comprovar que Morella és una *grande ciudad*, no només perquè han quitado los faroles y han puesto la electricidad, sinó perquè és la capital de dues comarques alhora, el *Maestrazgo* i els Ports, cosa que no deixa de ser un prodigi geogràfic o un problema de personalitat. És per això que, amb la vènia del Col·legi de Psicòlegs, intentarem desfer eixa doble personalitat. Per a fer-ho, cal primer recollir l'història clínic de la pacient. Hem gitat la nostra comarca al nostre divan i li hem demanat que ens conte la seua història. I hem descobert que la comarca té una personalitat molt forta, la més forta del País, però que a la vora té gent, inclús amb responsabilitats col·lectives, que li contenen coses estranyes que ens la tenen feta un niu de dubtes.

Anem a veure les divisions comarcals, que són aquelles que necessiten estar més a la vora dels administrats. Ací no hi ha cap descobriment nou, perquè és un tema estudiadíssim (deu ser l'únic) però pensem que una síntesi en forma de monogràfic, amb les aportacions dels diferents investigadors de la geografia i la història ben mastegadetes, servirà perquè no puguem al·legar ignorància alguns *pseudohistoriadors* que emboliquen la troça amb *discussions de campanar o bizantinismes*.²

Si una cosa és excepcional a la nostra comarca, en relació a la resta del País, és la claredat i continuïtat de límits des de l'època islàmica fins avui: el marc geogràfic també té el seu pes. Açò ens permet oferir mapes ja a partir de l'any 1180, amb uns límits prou precisos com per a representar-los d'una manera gràfica.

Els mapes tenen com a base els termes municipals actuals de la comarca, incloent Vilafranca, Catí, la Tinença

(amb Bel, però sense la resta del municipi de Rossell), i sense incloure Ares [del Maestrat]. És el criteri del Centre d'Estudis del Maestrat, de J. Sánchez Adell,³ de Manuel Grau, Josep Eixarch, A.J. Cavanilles, Ferran Arasa, Josep Monferrer⁴ i tants d'altres, el que seguim des del Centre d'Estudis i esperem que després de la lectura del monogràfic

sigue el de tothom, com a mínim pel que fa a camps com la recerca històrica i la divulgació turística.

Venim de lluny

Tant en temps dels ibers com dels romans sembla que la comarca giraria entorn del Forcall actual, és a dir, de Llesera.⁵ En temps musulmans seria Morella la capital comarcal o *ama*⁶ amb uns límits similars als actuals, potser una mica més extensos (incloent les àrees de Bordó, Torredarques o l'Anglesola, per entendre'ns⁷). En aquesta època la comarca fluctuaria⁸ entre Tortosa-Lleida (al 1050, al 1091) i Saragossa (al 1061), tot això ben amanidet amb la presència del Cid refent el castell d'Olocau que pertanyia al rei saragossà (a 1083-84), enfrontat amb son germà el rei tortosí-lleidatà que controlava la resta de la comarca.⁹

Terra de frontera

Els cristians comencen a empenyar cap al sud. Entre el 1117 i 1119 o 1129 Alfons el Bataller va posseir Morella i cal suposar que amb uns límits similars,

1117 Conquesta d'Alfons el Bataller

1157 La cartapobla d'Alcanyís inclou els Ports

que ja llavors devien ser bastant clars i tenir una certa tradició i entitat.¹⁰ I és que, abans de seguir, cal explicitar que el terme general de Morella no és un invent dels cristians. És interessant veure com els qui faran més tard l'amollonament del terme no seran els conqueridors, sinó quatre ancians musulmans de la ciutat que confirmaran els límits preexistents, és a dir la comarca, excepte Olocau i Vilafranca.¹¹

La definitiva conquesta cristiana de Morella i el seu terme (l'actual comarca) és un procés complex on les vicissituds i diferents fases de la conquesta fan que durant el s. XIII la unitat política de la comarca trontolle només una mica per tornar a la unitat ràpidament però ja sota el marc jurídic cristià. Açò no ens ha d'estranyar: la Baixa Edat Mitjana és un període on es fixen l'estructuració política de molts territoris, com a Andorra,¹² o els límits territorials, com en el cas de l'Aragó.¹³

Sota la historieta de Jaume I i en Blasco d'Alagó discutint a les Roquetes del Puig del Rei sobre la possessió de Morella hi ha tota una sèrie de qüestions importants explicades amb un detall que ací no ens podem permetre per Vicent Garcia i Arcadi Garcia.¹⁴ Resumint breument, a partir de la carta pobla d'Alcanyis (1157) tota una sèrie de repoblacions de l'actual sud de Catalunya, sud de l'Aragó i la nostra comarca es fan amb el fur de Saragossa, que és prou atractiu per a possibles repobladors.¹⁵ Açò provocarà uns anys de fluctuacions de límits territorials en totes les comarques actualment limítrofes entre els tres països. Així tant Lleida com Tortosa assistien a Corts a Aragó i usaven moneda jaquesa, com també va fer en un primer moment Morella, cosa que indicaria pertinença a l'Aragó, encara que açò ja en l'època era discutit¹⁶ i ara també.¹⁷

Els Ports estava inclosa dins del territori *teòric i fictici* que havia de pertànyer a Alcanyis, amb els límits actuals excepte Catí¹⁸ encara que són punts ge-

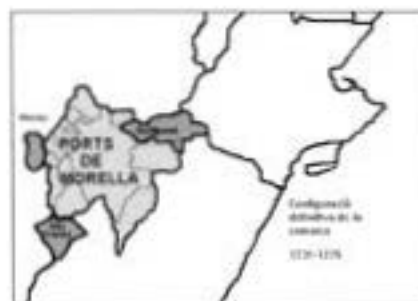
ogràfics que delimiten un territori com la mola d'Ares que sembla no té molt a veure amb la delimitació de l'espai en la societat islàmica però tampoc en la futura feudal cristiana.¹⁹ El 1179 la nova delimitació del terme alcanyissà ja no inclourà Morella ni Benifassà.²⁰

La consolidació dels Ports com a unitat política sota els cristians té cinc moments: les conquestes d'Olocau, Benifassà²¹ i Morella, la fundació de Vilafranca i la incorporació d'eixos territoris als Termes Generals i Ports del Castell de Morella.

Olocau es devia conquerir sobre el 1180 quan és adjudicat als hospitalers,⁸ dins el regne d'Aragó, encara que no està massa clar si eixa situació cristiana es va mantenir fins la conquesta general de la comarca.²² El 1250 els hospitalers canvien Olocau al Rei per Vilafamés²³ (i la Vall d'Alba, segons les fonts⁶). En 1271 Olocau es repoble sota fur de València⁸ i el 1275 es canvia la moneda jaquesa (de l'Aragó) per la valenciana i s'atorga el dret d'elecció de Justícia.⁸ L'any 1287 Olocau és agregat a Morella,² però amb les particularitats ja sabudes de justícia propi i continuïtat en la pertinença a l'arquebisbat de Saragossa fins que Franco es va carregar la tradició.²⁴ Si la raó de l'annexió a Morella va ser la mala conservació de les fortificacions, cal no deixar d'assenyalar les tres setmanes de 1310 en què el castell d'Olocau va estar sota l'administració directa del rei degut a la manca d'atenció de Morella.⁸

Alguns modernament inclouen la **Tinença** en el Baix Maestrat però açò és un gran error, per Emili Beüt: *Cal reivindicar la pertinença d'este territori, sense discussió, als Ports de Morella, de què forma part per tots els conceptes, principalment històrics.*²⁵ Beüt acaba dient que la Tinença ja pertanyia al Castell de Morella en època musulmana, i quant este va ser conquistat pels cristians va tornar a ser dels seus Termes Generals. Mirem quins són els principals moments.

A finals del s. XII hi ha una sèrie de referències a parts de Benifassà en diverses donacions aragoneses o catalanes: Ulldesona el 1178²⁶, el castell d'Alcanyis²⁷ el 1179 o Montroig que és donat a la Seu de Tarragona el 1185²⁸ incloent El Boixar i Fredes.²⁷ La data de la definitiva conquesta no és clara però sí la seua inclusió el 1195 dins els termes

de Tortosa sota els Usatges de Barcelona. L'any 1208 es torna a atorgar, segurament per no haver estat efectiu el poblament, esta volta a Guillem de Cervera,⁸ i també sota els Usatges de Barcelona. En termes actuals, podríem afirmar que Benifassà formava part de Catalunya.

El 1209 el rei concedeix Montroig als calatràus amb un terme que inclou Benifassà, Bel i Vallibona²¹ i el 1210 Castell de Cabres és concedit a Artal d'Alagó.²⁸ El 1229 és Guillem de Cervera, amb el vistiplau reial, qui dona Benifassà a Poblet, no sense reclamacions de la catedral de Tortosa, amb una concòrdia de 1232 on el territori seria de Poblet però les parròquies obeirien a Tortosa.²⁹ Entre eixos termes entraria Rossell, cosa que provocà una sèrie de conflictes entre els hospitalers i Benifassà, resolts a favor de l'Orde de l'Hospital l'any 1264.¹⁶

També trobarem donacions que no deixen cap espai a dubtes: El 1230 Coratxà *in termino de Morella* li'l donen al monestir d'Escarp.³⁰ A partir d'ací hi haurà cartes de població fetes per en Blasco d'Alagó, les quals ja recuperaran l'adscripció tradicional islàmica de Benifassà al castell de Morella a tots els efectes.³¹

La conquesta de **Morella** la segona quinzena d'octubre de 1231 comportà l'assuig³² de diverses opcions jurídiques que acabarien el 1279 quan Morella, de fet, ja pertany al Regne de València, segons indique la cartapobla del Bellestar⁶ i una provisió del rei ordenant l'observança del fur valencià, cosa que ja és visible el 1283. L'abril de 1233 En Blasco concedeix cartapobla a Morella amb fur de Sepúlveda i Extremadura.¹⁴ El 1261 les Corts valencianes delimiten el territori del regne, incloent Morella i Benifassà,³³ encara que ningú de per ací hi assistí i eixe pronunciament provocà la revolta aragonesa, on els morellans, tan *fidelis* al rei -diuen- també es van revoltar contra les tropes reials. Per

Guinot esta precisió palesaria la voluntat del patriciat urbà de la ciutat de València de tenir un regne unit per uns furs propis. Però el 1273 Morella se separa de la junta d'Alcanyís i s'integra a la de Terol i per tant, seria aragonesa, malgrat el que digueren els valencians.³³

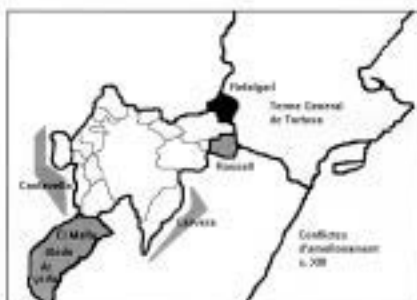
Pel que fa a Vilafranca, només cal copiar un resum de Baila:³⁴ *En 1239 s'atorgà la Carta-Pobla al que després seria Vilafranca, no apareixent dita de nominació fins 1274. El 1263 Vilafranca pertanyia al terme general de Culla.³⁴ Més tard, en 1303, en un moment en què el Maestrat com a tal concepte històric no existia, i precisament per a evitar caure en mans dels Templers, Vilafranca fou incorporada pel Rei a Morella com una més de les seues aldees. El 1691 va assolir la independència de la capital dels Ports, seguint com a vila reial; [...] aleshores el Maestrat ja havia desaparegut.*

Pastures i mollonets

Com anem veient, l'estructura política de la comarca es va completant durant el s. XIII. Malgrat que, abans fins i tot de les cartes pobles, es delimita el terme general de Morella, va haver-hi algun problema en la fixació concreta de límits, encara que mínim.³⁵ El 1235, 1244 i 1323 s'amollonen els termes de Cervera i Morella. El 1247 els templers de Cantavella es queixen que envaïm el seu territori i entre 1280-82 hi ha una sèrie de plets territorials entre Morella i Olocau i els seus veïns aragonesos, motivats per les pastures.³⁶

Un altre punt de conflicte va ser el castell del Mallo³⁷ i els nuclis d'Arçedo i Aledo situats entre Mosquerola, Vilafranca i Vistabella. Pareix que Arçedo està a Vilafranca, Aledo a Vistabella i el Mallo va passar a Mosquerola entre 1295 i 1340, no sense reclamacions de Vilafranca³⁸ que ja venien de 1284.³⁸

Un punt que no va ocasionar massa conflictes per ací (però sí amb els templers³⁹ i amb la ciutat de Tortosa⁴⁰) és el de Refalgarí, situat tocant a la Tinença i en mans del monestir de Benifassà, però explícitament donat com a alou als monjos de Benifassà i fora dels termes morellans.⁴¹ Més tard vorem com el veguer de Tortosa envia un lloctinent de manera continuada, perquè la seua autoritat és posada en dubte i cal aplegar a con-

còrdies⁴⁰. Benifassà posseïa terres a les Terres de l'Ebre i a Irla, al terme de Peníscola, entre d'altres. També trobem algun amollonament puntual posterior amb el terme de la Sénia.⁴¹

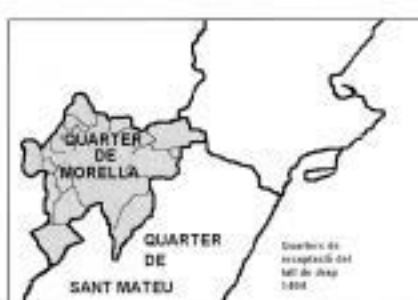
De tota manera, açò no deixen de ser menuts detalls que obliguen a recordar l'existència de moltíssims documents on es parla, indubitablement, de tals llocs *aldearum Morelle*.

Els Ports de Morella

El funcionament de la comunitat⁴² no va ser un exemple d'unitat monolítica, amb intents de separació sobretot al segle XIV⁴³, que no cal repetir.⁴³ Els pobles de la comarca tenien tres diferents graus: la majoria eren carrers o aldees de Morella i hi havia alguns senyorius⁴⁴ dins el terme general, encara que no afecten a la pertinença a la comunitat. Certament, els diferents senyors, especialment l'abat de Benifassà, intentaràn tenir un poder que el rei els negarà amb l'argument que es troben al Terme General i Ports de Morella.⁴⁴

Quan el rei Cerimoniós (1357-1366) fa unes donacions al seu fill Martí⁴⁵ (per cert: Morella a canvi de la Vall d'Uixó, Castelló de Borriana, Borriana i Vila-real; i les aldees a canvi de Tàrraga i Vilagrassa) i el fa comte de Morella, l'àmbit geogràfic serà sempre el de Morella i aldees. Altres administracions coincidien exactament amb la comarca. El mapa que oferim és el d'administració de recaptació el 1404 del Tall de drap. El quarter de Morella coincidia exactament amb la comarca, limitant amb Sant Mateu just pel límit comarcal històric. A Sant Mateu, a diferència de Morella, no disposaven de delegació de justícia ni de presó.⁴⁶

La unitat política aconsegueix trencar-se a finals del s. XVII. El primer pas és la separació de la parròquia de Catí de l'estació morellana i la seua integració a l'estació de Sant Mateu. Açò passa

el 13 d'octubre de 1672. Mn. Joan Puig ens diu que possiblement es deu a una *cuestión ruidosa* (no perquè es pensara que això fóra més o menys útil) i és important perquè és l'aldea amb més veïns.⁴⁶ Finalment, nou aldees s'independentzen el 1691, però ja és sabut que el vot a Corts el reté Morella.

Una entitat que té un marc una mica superior a la comarca és la Batlia, que posteriorment alguna comarcalització contemporània intentarà rescatar. La Batlia inclou a més de la comarca, Ares, Culla, Benassal, Atzeneta, Vistabella, Benafigos, el Molinell, la Torre d'en Besora i el Vilar de Canes.⁴⁷

Partit Judicial

La irrupció del liberalisme va crear tota una sèrie de divisions administratives noves, la més famosa de les quals la província, però no cal oblidar una que té, encara avui, molta importància: el partit judicial. El de Morella era classificat només com *de entrada*, de poca importància dins la carrera judicial.⁴⁷

Podeu comprovar als mapes com, en un primer moment, van fent proves (a 1821 fins a St. Jordi, a 1822 fins a Cantavella, a 1834 sense Catí ni Vilafranca) però ràpidament rectifiquen i el partit de Morella definitiu des de 1850⁴⁸ sense Rossell i amb Vilafranca serà quasi idèntic (per què serà?) a la comarca històrica, amb l'afegit d'Ares i la pèrdua del terme de Catí.⁴⁸

Els partits judicials seran la base durant molts anys d'altres demarcacions

**1264 Rossell
hospitaler**

**1271 Olocau
valencià**

**1279 Morella
valenciana**

**1287 Annexió
d'Olocau a Morella**

com les subdelegacions civils,²¹ o els districtes electorals²² ja sigue de manera independent o en conjunt amb altres partits (Albocàsser o Sant Mateu)²³

Comarcalitzacions

La comarca és un fet sociològic, econòmic, geogràfic o històric, i no necessàriament jurídic,²⁴ però durant tot aquest segle, sobretot des dels àmbits valencianistes, s'han proposat algunes divisions. Un punt àlgid va ser la dècada dels setanta amb el procés de recuperació de les llibertats i les diverses possibilitats d'estructurar geogràficament i

políticament el País Valencià.²⁵

També des de les administracions, per tal de millorar els serveis, s'han anat creant diverses comarcalitzacions que teniu resumides en el requadre que figura a la pàgina següent. Cal fer algun

comentari sobre alguna, però la immensa majoria conserven aproximadament l'estructura històrica de la comarca, encara que eixe *aproximadament* implique perdre territoris tan genuïnament portençs com ara Vilafranca, Catí o la Tinença.

La nostra comarca agrària²⁶ (la divisió que use el ministeri del rana) és exactament el partit judicial amb la pèrdua de Bel, que un any abans de fixar-se les comarques agràries (1978) ha perdut la independència municipal agregant-se al municipi maestratenc de Rossell. Curiosament, els Ports traduït a agrari és *Alto Maestrazgo*, que no cal confondre amb

El debat fa vint anys²⁷

Hi ha una cosa que jo voldria ressaltar i que ja s'ha dit diverses vegades [...]; és que les comarques deprimides, on hi ha emigració, a més a més d'haver estat desateses durant anys i no haver-se aportat solucions a la seua crisi com a tals comunitats humanes se les castiga amb la negació de la seua existència. Si allò que es pretén és donar com a [...] cosa irreversible el fet que aquestes comarques, per tenir unes estructures [...] socioeconòmiques determinades, amb una emigració continuada, cal premiar-les esborrant-les del mapa, crec que aquesta no és la solució. Una divisió comarcal ha de ser evidentment més o menys homogènia, ja que una comarca no deixa de ser-ho pel fet d'haver perdut complexió, ni s'ha de prescindir del valor que tenen les comarques en elles mateixes. Per exemple, jo no entenc perquè els Ports de Morella, una de les comarques de més consistència històrica, on és clar que Morella exerceix una capitalitat, i on és clar que ha existit una comunitat política secular [...] ha de desaparèixer, quan no té menys habitants que aquesta Conca Alta del Millars, que es conserva com a comarca. Vull dir que em pense que, en principi, les comarques deprimides han de rebre una atenció especial de l'administració per tal de poder-ne invertir el ritme d'evolució. Han de ser territoris amb protecció especial; això passa a tots els països del món; el que no pense que s'haja de fer és esborrar-les a partir d'un cert nombre d'habitants [...] Demanaria que en tot projecte de divisió comarcal no es tinga com a fatal l'evolució, sinó que hom pense que si realment ha de tenir el País Valencià un autogovern ha de ser per a poder invertir el signe d'aquesta depressió. (Max Calmer i Garcia)

Jo vaig tenir molts dubtes davant el cas dels Ports de Morella. Efectivament, sí, es una comarca amb una personalitat molt forta, i la tinc assenyalada com a subcomarca. Però la veritat és que jo mateix no estic molt segur que açò haja de ser així, cosa que em feu considerar-la més aviat com a subcomarca del Maestrat, encara que no hi pertanya: era simplement que m'eixia una comarca amb menys de 8000 habitants, i és clar, una comarca amb menys de 8000 habitants i que a més continua perdent població... realment era molt per a una comarca. Jo no tenia cap inconvenient a reconèixer-li aquesta personalitat i a considerar-la una comarca. No sé com podria funcionar des del punt de vista administratiu una comarca tan petita demogràficament i tan grossa superficialment, però en fi, no tinc cap inconvenient perquè això siga considerat una comarca (Pedro Pérez Puchal)

1303 Annexió de Vilafranca a Morella

1672 La parròquia de Catí depén de Sant Mateu

1691 Independència de les aldees

ALGUNES PROPOSTES DE COMARCALITZACIÓ AL SEGLE XX⁶⁵

DATA	TÍTOL	AUTOR	NOM DE LA COMARCA	LÍMITS
1933	El País Valencià	F. Mateu i Llopis	MORELLA	Vilafranca al MESTRAT
1934	Geografía Elemental del Regne de València	E. Beüt i Belenguer	ELS PORTS DE MORELLA LA TINENÇA DE BENIFASSÀ	
1942	Geografía Valenciana	L. Querol Roso	COMARCA DE MORELLA	Vilafranca a ALTO MAESTRAZGO, dubtes a Rossell
1963	Atlas Comercial de España	Estado español	SUBÀREA DE MORELLA	Subàrea de Morella
1965	Las provincias y sus comarcas	Ministerio de la Gobernación	MORELLA	Partit Judicial
1965	Plan C.C.B.	Caritas Española	MORELLA	Vilafranca a BAJO MAESTRAZGO, Cati a SAN MATEO, Herbers, la Tinença a CENIA
1970	L'Estructura Econòmica del País Valencià	López Gómez	PORTS DE MORELLA	Vilafranca i Cati a ALT MAESTRAT, la Tinença a BENIFASSÀ
1970	Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià	Joan Soler	ELS PORTS	Vilafranca i Cati a L'ALT MAESTRAT,
	L'Estructura Econòmica del País Valencià	(DIVISIÓ OFICIOSA)		La Tinença al BAIX MAESTRAT
1970	La problemàtica del desenvolupament regional	Escuela de Invest. Oper.	MORELLA	La Tinença i Cati a VINAROS-BENI- CARLÓ
1970	Divisió Comarcal del País Valencià	F.Melchor, A.Paricio, V.Seguí	ELS PORTS	Sense la Tinença, Cati ni Vilafranca ⁶⁶
1971	Estudios de comarcalización...	Organización Sindical	MORELLA	Cati a SAN MATEO, Pobla de Beni- fassà a VINAROS, Vilafranca i Cas- telfort a VILAFRANCA DEL CID
1975	Informaciones 77	Prevasa	ELS PORTS DE MORELLA	Vilafranca i Cati a L'ALT MAESTRAT, Valibona i la Tinença a LA TINENÇA DE BENIFASSÀ-PLA DE VINAROS
1978	Geografía de la Població Valenciana	P. Pérez Puchal	ELS PORTS DE MORELLA	Vilafranca i Cati a L'ALT MAESTRAT, la Tinença a LA TINENÇA DE BENI- FASSÀ, tot dins de L'ALT MAESTRAT
1972	Comarcalización Agraria	Ministerio de Agricultura	ALTO MAESTRAZGO	Partit Judicial, sense Bel. Cati a BAJO MAESTRAZGO
1979	Los desequilibrios espaciales...	M ^{re} Ribera, B.Cabrer	MORELLA	Vilafranca i Cati a ALBOCÀSSER, la Tinença a SANT MATEU-VINAROS
	Instituto Nacional de la Seguridad Social	INSS ⁶⁷	MORELLA	Sense els municipis de la Pobla de Benifassà i Cati, però aplegant a Benassal
	Mancomunitat dels Ports	Mancomunitat dels Ports	ELS PORTS	Partit Judicial, sense Bel
1995	Geografía de les Comarques Valencianes	J. Piqueras (dir)	ELS PORTS DE MORELLA	Vilafranca i Cati a LES MOLES i ELS CORREDORS DEL MAESTRAT

el *Bajo Maestrazgo* ni amb el *Maestrazgo* (que, com no és ni alt ni baix, deu fer metre setanta).

La subàrea comercial de 1963 no inclou⁶⁷ Vilafranca, Cati ni Castelfort (directament a l'àrea de Castelló) la Tinença (subàrea de la Sènia) però inclou els termes aragonesos de Bordó, Luco, Mirambell i Cantavella.

Tocar els mollons

A ningú se li escapa que eixa identitat tan clara no ho estave fa vint anys. Per a fer l'anàlisi d'eixa crisi cal separar dos qüestions, com a mínim teòricament: la comarca com a unitat bàsica de serveis, i la comarca com a nom identitari, com a identificador col·lectiu.

Pel que fa als **serveis** podem afirmar sense temor a equivocar-nos, que fins els darrers tirs del franquisme la comarca funcione prou bé. En 1971 Morella és l'únic cap de comarca de tota la província que coincideix per al conjunt de les administracions, a més de Castelló i Sogorb, però aquests amb un àmbit territorial més variable segons l'entitat considerada. A més a més, el nom de la co-

marca és el mateix a la totalitat dels treballs que s'han consultat.⁶⁸

Cal assenyalar, però, que el 1967⁶⁷ el partit judicial és *incorporat* al de Vinaròs i amb la nova planta judicial de 1989 no es recuperarà el partit, i a més Vilafranca continue al partit de Castelló, on l'havien integrada el 1960 separant-la del partit morellà,⁶⁹ malgrat l'oposició que van

1821 Partit Judicial de Morella

1967 Pèrdua del partit judicial

1974 Invenció de la Mancomunidad Turística del Maestrazgo

mostrar els polítics de la zona pel que fa a ambdues qüestions.⁶¹

Durant la transició no hi haurà massa canvis -hi haurà altres urgències històriques, que diria Menotti- però la pèrdua d'efectius humans obligarà a les diferents administracions i entitats a reorganitzar-se, generalment amb la suma de pobles del Maestrat, seguint l'exemple judicial. El 1993 es va establir el nou mapa sanitari que ens fa dependre de cinc centres de salut diferents pertanyents a dues àrees de salut, la de Vinaròs i la de Castelló.⁶²

És, a nivell administratiu, allò que diu el catedràtic Vicente Gózávez⁶³ de Morella: *ejemplo de capitalidad comarcal en crisis, cuya revitalización tanta transcendencia puede tener para el conjunto de su extensa área de influencia*. Una capitalitat que rep bastonades des de les administracions superiors i que darrerament ha de compartir amb Vilafranca en alguns camps, per la gran extensió de la comarca i el diferent procés demogràfic que n'ha igualat pràcticament el nombre d'habitants creant una certa bicefàlia.

Aquí també cal destacar que el fet de canviar l'estructuració política i haver de baixar a Castelló fa que les *aldeas* que no els cal passar per Morella se'n desvinculen progressivament. És el cas de Vilafranca i, sobretot, Catí que *habitualmente es clasifican com de transición respecto a los Ports de Morella*.⁶⁴ És clar, per tant, que el canvis polítics afecten la cohesió territorial.

Però el procés no és irreversible. Si fa vint anys J.F. Mateu afirmava que la *questió de Benifassà no tindrà solució fàcil des de dins el País Valencià. La solució la té [...] la Sénia*⁶⁵ un fet tan simple com l'obertura de la carretera a Torremiró ha recuperat una mica la relació, encara que el mal fet a la unitat comarcal és de difícil reparació, encara que la Mancomunitat ho intente.

De tota manera, fins i tot els estudis

més recents que afirmen que les comarques tradicionals no serveixen a l'interior de la província de Castelló, han de subdividir les zones que establixen per *baja accesibilidad o factores físicos relevantes*.⁶⁶

Quant al nom de la comarca la cosa és un pèl més complexa i més greu de cara a la identitat comarcal que la pèrdua de població i la reestructuració dels serveis públics, com alguns van arribar a pensar fa temps.

Julia Pastor, que per altres històries ha hagut de llegir molts metres de lleixa als arxius notarial i eclesiàstic de Morella no ha trobat mai l'expressió *Maestrat/Maestrazgo* en tota l'època moderna i per tant es pot confirmar, si no ere prou clar, que ni ere d'ús legal, ni d'ús consuetudinari i ni tan sols d'ús popular o corrent.

Des de les carlinades, en canvi, açò de *Maestrazgo* s'ha anat usant com a indicatiu d'una àmplia regió (hi ha diaris de la ciutat de Castelló que en porten el nom i està clar que la capital és a la Plana) però sobretot a la zona muntanyosa, on fins i tot podem registrar la batallista per a vore quina és la capital del *Maestrazgo*, Morella o St. Mateu.

Una recerca més aprofundida ens dirà en un futur, esperem que pròxim, qui és l'inventor del nom aplicat a les nostres muntanyes.⁶⁷ Curiosament, és la mateixa època on apareix *Vilafranca del Cid* i tot açò comence a fer ferum de funcionari lletraferit de principis del XIX o la darrera dècada del XVIII.

Fruit d'eixe llarg període, queden encara empreses històriques que col·laboren amb el seu nom involuntàriament a l'embolic. Un exemple serie l'*Electra del Maestrazgo*, empresa elèctrica de quasi tota la comarca, que amb eixe nom tan sorprenent no fa sinó recordar-nos que és el resultat de la unió de l'*Elèctrica Morellana* amb una empresa que des de 1921 portava el nom amb tota propietat, intentant subministrar a Xert, Sant Mateu i altres pobles del Maestrat històric.⁶⁸

Queden ja pocs casos més d'empreses veteranes, que conserven el nom que correia a l'època. La majoria han desaparegut o han estat absorbides com la companyia històrica d'autobusos, la *Hispano-Suiza del Maestrazgo - Transportadora Morellana S.A.*, que necessitarà tenir un nom molt rellarg per aclarir una mica la geografia.⁶⁹

El nom *Maestrazgo* va ser oficialitzat en el punt temporal clau on confluen les dues crisis (la nominal i la servicial): l'any 1974, amb la creació de la *Mancomunidad Turística del Maestrazgo*, que creava una comarca turística tan regran (d'Alcanyis a Vistabella i de Lledó a Aliaga) més o menys seguint la *Comandancia* i tan especialitzada (només per a la promoció pública del turisme) que heu vist que hem preferit incloure-la com una entitat administrativa de segon nivell i per tant en el monogràfic anterior (AU! núm. 47) amb les províncies i les divisions militars.⁷⁰ Ens referme en la nostra idea el fet que molta cartografia del *Maestrazgo* del s. XIX, conscient de la innovació, segueix incloent, com a mínim, les fronteres històriques entre els tres països i a voltes, fins i tot, la divisió comarcal en partits judicials.⁷¹

La comarca existeix, i cal agrair a *eixos dels Ports*, que des de la revista homònima i/o l'Aplec van recuperar, amb l'inici de la democràcia, el nom i l'orgull d'una comarca mil·lenària.

NOTES

1. Marc de Senia ens diu a *Maestrazgo*, la mapa de una terra aturada que Morella és la capital del Maestrazgo, però en un informe que l'Hotel Rey Don Jaime és una bona opció per allotjar-se a la capital de la comarca dels Ports. La Vanguardia, 5-4-1984.

2. Una bona explicació i justificació de l'embolic la trobem a les p. 25-37 i 41-55 de Herber / M. Grau. Les expressions en català són del propi Grau. Cid dir que Ori Mireles ens deu unes coses i als que no ens exposarem lo del Maestrazgo ni considerem vàlids els arguments resumits per Ori a la p. 731 de la seva *Historia de Morella. Total, una pseudobatallista de l'embolic*.

3. Sánchez Adell en destaca la vigència de la comarca durant quatre segles i mig a *La Comunidad de Morella y sus aldeas durante la Baja Edad Media*. - *Estudios Castellonenses*, 3, 1983, p. 73-185. Un estudi fonamental.

4. Seguint la sèrie crítica a una revisió rigorosa de la comarcalització oficial, per exemple a Vilafranca: *evolución urbana de un pueblo industrial*. - Vilafranca: Economía dels Ports i el Maestrat, 1997. - (Quaderns d'Economia, 2).

5. Seguint Llorens / Ferran Arasa.

6. L'Organització històrica del Territori Valencià / Juan Piperno, Carme Sorochin. - València: Generalitat, 1992.

7. Segons els autors àrabs citats per M^{re} del Carmen Baccalà a *Morelia Islámica en el País Valenciano*. - València: Universitat, 1984.

8. Explicar pel malaguanys Manuel Grau a: *El Castell d'Olivosa* (n.º 31-32). En: *BAMOY*, IV. - Morella, 1978.

9. Les dades aportades per M. Grau (*El Castell d'Olivosa*, *BAMOY*, IV) a la p. 37 no acaben de quadrar amb les de la p. 38 pel que fa a la pertinença de Morella a Tortosa o a Saragossa, en el període 1081-1090. El rei de Tortosa és el de Lleida, segons *El Cid històric* / Gonzalo Martínez Díez. - Barcelona: Planeta, 1999, p. 207 especialment.

10. El fet que el rei Alfons es proclamés sobirà d'Aragó, Pamplona, Soborh, Ribagorça, [...] Tudela, Morella i Soria indicava que el territori de la nostra comarca quedava d'una certa unitat política i no seria un mer apèndix d'un altre territori (vegeu Grau: *El Castell d'Olivosa*, p. 40) encara que això no necessàriament vol dir la creació d'una entitat política per a l'Excel·lent, veiem-se als casos de Tortosa i Lleida a *El Territori de la Catalunya Medieval*. - Barcelona: Fundació Salvador Vives Casagran, 1997. En els pocs de Jaume I amb el rei Zeti Abenat de València els sis castells que citen són Peniscola, Morella, Catí, Alpuat, Xirica i Segorb, que després de la conquesta romanien com a caps del respectiu territori. El tractat està publicat per Huc i Cabanes a *Documentos de Jaime I...*

L'any 2003 es podria fer a Vilafranca alguna commemoració del seté centenari de la

11. Seguint a Mre Joan Puig a *El Llibre de Privilegi de Cast.* citat per M. Grau a *Morella*.

12. Els Paraisos són de finals del s. XIII. Podeu consultar, per exemple, el monogràfic sobre Andorra a *El Temps*, 659 (1997).

13. Vegeu l'explicació resumida dels límits entre Catalunya i l'Aragó a *La Fronja de Ponent* de Joaquim Monclús. - Barcelona: El Llamp, 1983, p. 35-36.

14. *La Gran Pobla de Morella Abril 1273*. Arnald García. València: Generalitat, 1995.

15. El cas de Morella és curiós perquè a més se li ofegà el far saguassó el far de Sepúlveda i l'Almadraba, que és un altre far propi de les repoblacions aragoneses en zones deshabitades.

16. Vegeu *Investigación de Morella y el Maestrazgo* (Pedro Pérez Fuertes). - Benicarló: Centre d'Estudis del Maestrat, 1985. i *El Territori de la Catalunya medieval* de Floet Sabaté, p. 284 i ss., especialment pels límits.

17. Guinot, per exemple, a la p. 50 parla de que Benicarló està a Morella al 1252 i per tant, abans del naixement valencià, una conclusió un pel lleugera. Prefereixo seguir a Arnald García i Vicent García que retarden la incorporació de Morella al Regne de València fins 1279. Monclús ens fa veure els dubtes per establir les fronteres entre Catalunya i l'Aragó. Per a ell, la reconquesta de Catalunya acabaria el 1169 i el Mont-roig, encara que prou aproximadament allà es va considerar aragonsès fins que les Corts de Cervera de 1259 fixaren definitivament el riu Segura com a frontera catalanoaragonesa.

18. Vegeu *En el nom del regne* d'Enric Guinot Rodríguez. - Col·l. Politécnica, 58. - Edicions Alfons el Magnànim, p. 15 i ss. A Sánchez Adell. *La comunitat...* trobareu referències a les cartes públiques de Canaïm i Mont-roig que citaven els mateixos límits. En canvi, Ubieto Arata, l'entén discrepant, diu que no entenen al terme alcarayós. (*Historia de Aragón*, v.1, p.139 i ss.)

19. Paraisos de Guinot, p. 17.

20. Guinot, p. 20.

21. Es pot veure seguit en un article d'Enric Bellí: *El Castell de Beni Huan*. En: *BAMFC*, VII. - Morella, 1986.

22. Les fonts més solventes, com Manolo Grau (*El CoseyU d'Oficinas*, p.40-41) no ho veuen gens clar.

23. És la data que dona Guinot criticant la de 1267, donada per alms. M. Grau diu la de 1264, seguint a Mre Bellí.

24. Vegeu el monogràfic de Juli Pastor i un servidor al número 38 d'aquesta revista.

25. *La Zoneta de Benicarló* d'Enric Bellí. En: *BAMFC*, VII. - Morella, 1986.

26. Concretament es refereix a la muntanya de Tins Eros. *El Castell de Beni Huan* (Enric Bellí). En: *BAMFC*, VII, p.25-28.

27. Segons Bellí a *El CoseyU de Beni Huan*.

28. Segons Gual Camarasa que és citat per Grau a l'article sobre Oficinas al *BAMFC*, V.

29. Segons la versió de Mre Bellí, M. Grau i Enric Bellí. Sembla diferent per Pérez Fuertes, entenc que per al nostre tema no és rellevant.

30. *Documentos de Jaime I de Aragón* d'Ambrosio Huici. Desaparados Cabanes. - València: Anubai, 1976 p. 236.

31. Vegeu *El finis del regne* d'Enric Guinot Rodríguez. - Col·l. Politécnica, 58. - Edicions Alfons el Magnànim.

32. És en el text català on està explicitada la suposada pertinença a València, mentre que el text llatí (més antic) és molt més indefinid (vegeu Guinot).

33. Els arguments que donen A. García i V. García al seu estudi de la cartografia de Morella són els següents (p. 10).

34. Transició demogràfica i industrialització a *Hispània*/Néquel A. Balb Pollán. - En: *Cuadernos de Geografía*, 39-40, p.127-173. - València: Universitat, 1986.

35. La infuació detallada la trobareu a Sánchez Adell. *La Comunitat*, p. 85-89. La confirmació real de 1244 la publiquen

Huici i Cabanes (p.179). Sánchez Adell i Guinot diuen que hi ha molts glets pels límits. Hi ha sis diccionaris amb els pobles aragonesos i alguns amb Cervera. Amb un terme tan regat, no són tancats.

36. És la hipòtesi de Guinot, p. 51, on hi ha la llista de conflictes.

37. Trobareu més detalls al llibre de Guinot i a l'article sobre Oficinas de M. Grau, on són les disputes a 1264 entre Mosquero i Vilafranca per este territori, citant a Mre Joan Puig.

38. A Guinot, p.117-23 trobareu una bona explicació de l'embolic del castell del Mido.

39. Els Templers havien ocupat l'elaborat cap a 1250 i el rei ha de retornar la possessió al monestir. Vegeu Huici i Cabanes, p. 359.

40. *El territori de la Catalunya medieval* de Floet Sabaté. - Barcelona: Fundació Vives Casquana. - p. 197 i 288 citant fonts de l'Arxiu Històric Comarcal de Tortosa, i a Huici i García.

41. *Benicarló visto desde los manuales notariales de la Villa de La Seda* de Rodrigo Vidal Querol. - La Seda: Imprenta Victor, 1998. - p. 5, especialment.

42. Per a un major detall, cal consultar sobre tot *La Comunitat de Morella y sus aldeas* de Juan de la Haza i José Sánchez Adell. - En: *Estudios Castellonenses*, 1 p.73-181. - Castelló: Diputació, 1982, encara que podeu llegir també un resum de Manolo Grau a *Morella*, p. 41-54.

43. Podeu acudir al monogràfic sobre la independència de les aldees publicat per esta revista el 1991, a càrrec de Josep Eixarch.

44. Sánchez Adell, novament, ens fa la llista de conflictes a les p. 100-102 de *La Comunitat*.

45. Martín el Humano, conde de Morella / Arnald López de Meneses. - En: *VII Congreso d'Historia de la Corona d'Aragó*. - Barcelona, 1962. - p. 375-381.

46. *Historia de Benicarló y de su comarca* de la Real Villa de Cati / Mre Joan Puig Puig. p. 44 i 49.

47. *Morella y sus aldeas* (Segura Barreda, LL, p.178-179. Si aquí es comete i ens guiaríem pels (de moment) de desautoritzar a Mre Josep, la hipòtesi de que els conegiments coincideixen amb les batlles no seria correcta en el nostre cas.

48. *Id. y sus aldeas* / Segura Barreda, LL, p. 230.

49. *De la república a la provincia: La formación de la división territorial contemporánea en las Paises Catalanes (1790-1830)*. - Barcelona: Dalmau, 1995. - Col·l. Clari Bal. 7) p.201.

50. Segons la *Geografía de las Comarcas Valencianas*. - València: Foru, 1995.

51. Revisareu el monogràfic sobre divisió territorial o *La zona organizativa de la administración civil* de Pablo Álvarez Rabal. - En: *Homenaje al Excmo. Sr. D. Emilio Alcaraz García*. - Valladolid: Universidad, 1965-67, p. 551 i ss.

52. Ja al decret que els establia es remarca la urgència de la divisió, perquè ella ha de presentar la base... para las elecciones. Per exemple al BO de las provincias de Valencia i Castellón de la Plana, 23-5-1834.

53. Cfr. *Costumbres Anticollonias* (Manuel Martí). Castelló: Diputació, 1985 p.71; *Política* i *Geografía* / Edició Pina Ambrós. - València: Alfons el Magnànim, 1988, p.66 i ss. la premissa política de l'època, per exemple *El Maestrazgo*, 22-2-13.

54. Raimon Martí Mates i *La comarca com a unitat de protecció de servicios*, diu *La comarca com a unitat territorial*. - Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya. Generalitat de Catalunya, 1984. - Col·l. Materials, 5). - p.95.

55. És especialment útil la consulta dels dos volums de la *Tratado sobre la constitución de la Provincia*. - València: Institut d'Estadística d'Administració Local, 1980.

56. *Comarcas Valencianas* Agència de España. Ministerio de Agricultura, 1978. p.255-259.

57. *Atlas comercial de España* 1963, fulls III i V.

58. És molt revelador l'estudi *La qüestió comarcal* (Rafael

Juan i Pinellar. - València: Alfons el Magnànim, 1981).

59. Recomano la lectura de l'article *Morella, Maestrazgo de 11. Mura a El Temps*, 332 (també el podeu llegir al darrer BAMFC) i de l'article de Carlos Forcadell *Aldeas de comarcas i historia en el Bajo Aragón y en el Maestrazgo* dels llibres dirigit per Pedro Rábal. *Entre el orden de los propietarios y los señores de rebeles*. - Mas de las Matas: GEMA, 1997. *En abona*, i desde no hace muchos años, cuando por Maestrazgo empieza a considerarse una identidad comarcal construida por la sociedad civil de las comarcas turbulentas más próximas a Cataluña y Castellón.

60. Ho podeu comprovar en els inventaris de cartografia històrica d'Ismael Vellés: *Cartografía Histórica del Maestrazgo y el Puerto de la Seda* de Congreso d'Historia del Maestrazgo, II, 1987. o *Cartografía Histórica Valenciana*. - València: Alfons el Magnànim, 1979.

61. Per exemple podeu seguir les peticions d'AP al Castellón Diario del 9-8-1988.

62. Podeu acudir al monogràfic del núm. 44 Imper Mre Lluis Pastor i Manuel Traigueros o bé a *Cartografía de las Comarcas Valencianas*. - València: Generalitat, 1990.

63. *Orígenes y desarrollo de las comarcas valencianas en la provincia de Castellón* / Casimiro Melia Toró. - Castellón: Societat Castellonense de Cultura, 1975. - p.62.

64. *La Hispania de Foris en Segura S.A. 1923-1990*. - Tortosa: Hife, 1990, p. 333.

65. Al pòleg del llibre de Rafael Viruela. *Morella: Poblamiento, industria y agricultura*. - Castelló: Diputació, 1992.

66. És el cas de la zona Vinaròs-II (que històricament és la nostra comarca) de la proposta del Pla de Desenvolupament Urbanístic de la Comunitat Valenciana. - València: Generalitat, 1995. p. 38-41.

67. A *Debat sobre la comarcització al País Valencià*. - València: Diputació, 1982. vol. 2, p. 67.

68. Recopilació a càrrec de J. Hontoria, a *Proposito de Comarcas* i de l'estudi PRENESA *Estudio sobre la ordenación del territorio*.

69. Revista de la Escuela Universitaria de Formación del Profesorado de EGB de Castellón, 1, p. 71-74.

70. Agraim l'amabilitat del personal de l'oficina morellana de l'INS.

71. Trobareu el detall a *Morella* (Manuel Grau i Monserrat Casallí). Diputació, 1986. - (Col·l. Universitaria), p. 46. i per al segle XVIII a *La propiedad señorial en tierras valencianas* d'Antonio Gil Oleza. - València: Del Ceta al Segura, 1979.

72. Vegeu el document a Huici, Cabanes, ... p. 318.

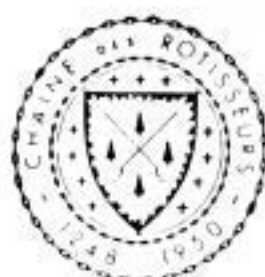
73. Este text forma part de la transcripció dels *Debat sobre la comarcització al País Valencià* celebrats a València el novembre de 1979. El subratllat és nostre.

74. A la introducció a les comarcas en *Geografía de las Comarcas Valencianas*. - València: Foru, 1995.

75. *El Castillo de Alcañiz en la Edad Media* (Carlos Lafont Corbera. - En: *Al-Quadrà*, 3-4. - Alcañiz: Taller de Arqueologia de Alcañiz, 1995. Número dedicat al castell d'Alcañiz, coordinat per José Antonio Benavente Serrano. p. 272-273.

76. El diputat Gardell ja usa Maestrazgo per referir-se a una part del nord del Regne, però no sabem si hi entrà o no valencians. Seria la primera referència coneguda (1821) si acceptéssim que estan inclosos. Vegeu el meu monogràfic del núm. 47. A veure si algú s'atreveix a trobar la primera referència del Maestrazgo inclouent-los. Cavallier encara fa la distinció entre País i Maestrazgo.

77. La llei del 26 de desembre de 1857 autoriza a modificar els punts judicials sense modificar plantilles. Més tard, un decret del Ministeri de Justícia (11-11-65, BOE del 26) modifique demarcacions judicials, que vegeu què estaven vacants, anir Morella a Vinaròs. També se usen a Castellón los municipios del partido de Morella que tenia aconseguit. Ordres posteriors incorporen Albocin a Castelló (21-5-66, BOE 8-6) Morella a Vinaròs (21-11-67, BOE 4-12) i Sant Mateu a Vinaròs (21-10-68, BOE 24-10).

SEGURA BARREDA, 8
CARRERÓ
DE LA PRESÓ, 5 i 7
TELÈFON 964 160 336
MORELLA (Castelló)

Restaurant
Típica cuina Morellana

Especialitat en Corder farcit trufat

NOTÍCIES COMARCA NOTÍCIES

De la comarca...

Herbers

La nostra gent gran s'organitza

Dia 23 de juliol de 1999. És un dia de tants sense més substància que la que se li vulgue donar. Però, com no requereix cap esforç, ni cap dedicació especial, és una bona jornada per a fomentar la germanor, la unió i l'amistat sincera entre els seixantons i més, que subsistim a la contínua garbellada que el pas dels anys imposa. I este residu d'amics, tot i les nafres que cadascun pugue suportar, és molt animós i emprendor. Ara ho veureu.

Onze hores del matí. Bon sol; dia calorós, però sabem estar fresquets al local de la nostra Associació de Pensionistes i Jubilats la Llotja. Anem a celebrar Assemblea General. És qüestió de debatre moltes coses: nomenar Junta per als tres pròxims anys, aprovar una propera visita a Peníscola, adquirir una cafetera exprés, una liquidadora i una nevera i... més punts.

No detallaré. No he de fer l'acta de la reunió. D'això ja se'n cuida la simpàtica Asistent Social de Morella, Sra. Marissa. Tots d'acord sense més inconvenients. I que seguísque la mateixa junta de l'any passat que ho ha fet prou bé, presidida per Antonio Llop Reparada i,

de secretari com no, Pasqual Vilalta. Dues persones ben assenyades.

Se levanta la sesión i, xiquets, tots a Missa. Poquet a poquet, que el carrer és empinat i els cames són calmoses. Tot anant podem fer els nostres comentaris. Els tocs de campana ens reuneixen davant l'altar de la nostra parròquia. Mossén Francesc, molt cerimoniós celebra la missa. No n'hi ha per menys. L'acompanya la rondalla aragonesa que actua a Castelló. hi ha un sentit record per als companys que en el transcurs d'enguany ens han deixat per un descans etern: Vicent Serret, Maria Lombarte, Bertomeu Meseguer, Pepet Pallarés i Francesc González.

En eixir de missa, cercavila amb la rondalla joterà per tot el poble. La gent més jove que s'ha quedat a casa ens saluda, abocats a la finestra o al balcó, per a nosaltres és un dia molt festiu i ja ens trobem en matèria. Quina joia de viure i sentir-se apreciats pels nostres descendents que continuen i milloren unes cases, uns carrers, tota una vila que els hem transmés i que, a la vegada, varem rebre dels nostres majors. Gràcies, moltes gràcies, conjunt d'Herbers.

La rondalla aplega a l'entrada del poble. El nostre company Inocencio també fa algun intent *joterà*. Unes passes més fins arribar a la cruïlla de la carretera, on s'espera l'autocar que ens ha de portar a Fontdespatlla. La curta caminada encara ens permet admirar el nostre tan passejat terme.

El cor content, sentim com un formigueix per tot el cos en contemplar, una altra volta, la bellesa de la Rocamola i dels Fontanals amb les seues roques

grises, altes, rectes, verticals, tallades a pic, esquixades de mates verdes envellides per mil embats de la natura, però resistent sempre com si tingueren -pacients sentinelles-, l'obligació de defensar eternament l'entrada del poble, eixe tall en forma d'U escaibat pel Riu Escalona. I ens sentim nosaltres també més homes, més potents, tan resistents, amb capacitat de grans ideals, sense deixar-nos deprimir per la vellesa, imitant l'exemple que ens dona el paisatge i el treball acumulat pels nostres avantpassats en els marges i bancals estrets i escalonats muntanya amunt, que donaren en altres temps, no molt llunyans, mitjans de subsistència. Formós. Èpic.

Dos tocs de botzina i, a l'autocar. Modern, espaiós i amb aire condicionat. Fantàstic. A pesar de la grandària sap sortejar les corbes i corbetes de l'estreta carretera que voreja l'Escalona fins a la Mareddéu de la Font. Trencall amb la carretera de Montroig i, girant a la dreta, cap a Fontdespatlla. Vam arribar prompte a este poble germà dels contraforts del Ports. deixàrem l'autocar i ens traslladàrem tot seguit a l'interior del restaurant, on ja ens esperaven per a dinar. És que, al ras, el sol vertaderament crema! Són les dues del migdia.

Xiquets, xiquets! Ens serveixen un dinar que ja...ja...ja... Uns entrants complets, una bona torrada de carn de corder amb allioli i patates fregides, bon vi i xampany. A les postres, a més de fruita, gelat, quallada i un monumental pastís de tres alçades en homenatge al matrimoni més gran d'entre nosaltres: Miquel Vilalta i Maria, la seua muller. I cafè, o té, o camamilla, conyac, beguda de préssec, whisky, etc. I tot amenitzat per la rondalla aragonesa. Ningú es recorda de règims ni d'abstinències. Un dia, és un dia.

Ja eren ben bé les set de la tarde quan tornàrem a Herbers tots contents i satisfets. Però no acabà ací la cosa. Rosita va traure un cassette a la Plaça i begudes fresques i alguns ballaren al so de músiques del nostre temps. L'alegria va ser compoeta.

Molt agraïts als organitzadors.

IMR. Un de la quinta anterior a la del biberó, que n'ha passat de verdes i de madures, però, mira!... encara piula.

Correcció: A la revista núm. 49, en aquesta mateixa secció de notícies, pàg. 16, parlant de Cincorres on posave Ramon Oregí, un veí de Cincorres, va descobrir restes d'un dinosaure..., ha de dir Ramon Ortí. Perdoneu l'error.

La Pobra de Benifassà

A començaments del mes d'octubre la Confederació Hidrogràfica del Xúquer va certificar que l'embassament d'Uldecona, al terme de la Pobra estava tècnicament buit, ja que sols albergava un 0.06% de la seva capacitat. Segons els tècnics es tractava d'una de les situacions més greus de la seva història i la cosa anava a pitjor. Inclús es realitzaven aportacions complementàries d'un pou que abasteix la Sènia

Portell

□ L'alcalde, José Luis Cruz, va demanar a la Direcció General de Patrimoni la rehabilitació dels 200 metres de muralla que encara es conserven a la població. Segons va explicar, a la torre hi ha una gran esquadra que preocupa els veïns. A banda també es va demanar a la companyia Electra del Maestrazgo que elimine els fils que hi ha al costat de la muralla.

□ L'Ajuntament i els pares dels dotze alumnes de la població que van a estudiar a l'Institut d'Ensenyament Secundari de Morella han arribat a un acord amb la Conselleria d'Educació perquè els pague el transport escolar en autobus. Fins ara, eren els pares els qui s'encarregaven de portar els seus fills a Morella amb la consegüent incomoditat i despesa per la seua part.

Hortells

□ La gent gran d'Hortells ja té un nou lloc on passar les vesprades del fred hivern dels Ports. A l'antiga casa de l'agut-

zil es va inaugurar un local dedicat a ells. Amb motiu de la inauguració van assistir representants de les associacions de la gent gran de Morella, Xiva i Ortells. També van estar presents l'alcalde pedani, Ramon Doménech i la regidora de Serveis Socials de l'Ajuntament, Ana Jiménez.

□ Després de vuit anys sense nàixer ningú al poble, aquesta tardor han nascut dos infants: Blai i Susanna que, a més són cosinets. No cal dir que han representat un esdeveniment important i un gran motiu d'alegria per a tots.

P.D.R.

Els membres del PSPV de cadascun dels pobles de la comarca faran un llistat de peticions als Plans de Desenvolupament Regional, fons que arribaran de la Unió Europea perquè el País Valencià encara és objectiu 1. D'altra banda també van mostrar la seva preocupació per la possible instal·lació de parcs eòlics a la zona. En aquest sentit van apostar perquè tots els pobles actuen al mateix temps. En aquest sentit, l'Ajuntament d'Olocau va ser el primer que va trencar aquesta unitat i va cedir els seus terrenys a una empresa eòlica, amb la possibilitat que els aprofite, tot i que encara no hi ha cap autorització per part de l'Administració Autònoma.

Escoles esportives

Morella i Vilafranca van ampliar aquest curs les ofertes de les seves respectives escoles esportives. A Vilafranca l'escola funcionarà gràcies al treball de l'Associació de Pares i diferents clubs

esportius de la vila. S'ensenyaran: futbol sala, ciclisme, atletisme i handbol. Els seus responsables esperen superar la matrícula de 150 alumnes del curs passat. Mentre a Morella hi ha futbol sala, esports d'equip, escalada, bàsquet i futbol, segons va explicar el regidor d'esports, Josep Bordàs. En anteriors cursos l'escola esportiva ha arribat a tenir al voltant de 80 alumnes.

Mancomunitat

La Mancomunitat Comarcal "Els Ports" va elegir el regidor del PP de Vilafranca, José Luis Sánchez nou president. Sánchez va rebre els vots del seu grup i de la Candidatura Independent de Vilafranca. Els vicepresidents són l'alcalde de Cintores Juan Manuel Ferreres i el de Vilafranca, Paco Miralles. El nou president va manifestar la seva voluntat de consens entre tots els grups, perquè l'ens sigui realment un servei als pobles.

Aplec

La Mata ja pensa en l'organització de l'Aplec dels Ports. Ja ha quedat constituïda una comissió en què hi ha representants de tots els col·lectius del poble, des de menys de 20 anys fins més de 40. Tot i que és prompte per anunciar res, a la Mata ja pensen en una mostra-exposició d'espardenyes com un dels actes destacats.

Vent

El fort vent que va bufar els dies després de Nadal va causar desperfectes per la comarca. A Portell va fer caure unes parets d'una nau industrial en construcció. A Castellfort va fer malbé part de la teulada del frontó. A la Pobra de Benifassà va derribar un xop sobre uns torraders. Els veïns van explicar que es tractava d'un arbre de més de 60 anys d'antiguitat que ja estava malalt. El xop va malmetre els torraders i el teulat d'un cobertís que hi havia. En cap cas no hi va haver danys personals.

Olocau

L'Ajuntament d'Olocau ha demanat a la Conselleria de Cultura que l'ermita de Sant Marc siga declarada com a Bé d'Interès Cultural. Per això ja està redactant un informe al voltant de l'edifici i tot l'entorn. A més, en la proposta també s'indiquen les parts que estan més deteriorades de cara a una possible restauració.

Campanes

Cincorres, Castellfort, el Forcall i Portell tenen les seues campanes en mal estat. Josep Maria Valle, capellà de tres d'aquestes poblacions vol impulsar que es reparen. A Cincorres ja ha començat la recollida de fons per a poder reparar les del poble i ja s'ha demanat pressupost a diferents empreses. Mentre l'alcalde de Portell, José Luis Cruz també ha demanat la reparació d'una campana del segle XVIII i que es mecanitzen la resta. També hi ha problemes a Castellfort on el campanar presenta un greu estat de conservació, sobretot les escales i la part superior.

Vallibona

L'Ajuntament de Vallibona incentivarà a qui es vulgue fer càrrec d'una tenda al poble. La tenda s'ubicaria a l'antic local de les escoles, que en l'actualitat alberga el centre mèdic. D'altra banda l'Associació Cultural "Amics de Vallibona" promourà la retolació dels carrers amb el nom tradicional amb què són coneguts entre els veïns del poble.

Herbers

L'escolarització de xiquets magrebis manté oberta l'escola d'Herbés. Com que la gent del poble no té fills en edat escolar des fa temps l'Ajuntament promou l'arribada d'inmigrants que puguen mantenir oberta l'escola. Una mestra atén l'escola, que disposa d'unes instal·lacions molt àmplies per al nombre d'alumnes que té.

Neu

El dijous 11 de novembre va arribar la primera nevada de l'any als Ports. Va quallar en els punts més alts de la comarca, i va ocasionar problemes de circulació en diferents carreteres, on va ser necessari l'ús de cadenes perquè es van formar plaques de gel. El 21 de novembre va tornar a nevar per anar fent boca de cara a l'hivern i anar acostumant la gent a posar i llevar cadenes i netejar carreteres i camins. En aquesta ocasió van ser necessàries més de 20 tones de sal per derretir el gel.

La Todoella

L'Associació Cultural *El Todó* ha editat un CD-Rom sobre la Todoella. L'autor ha estat Angel Royo, que ho ha presentat com a projecte de final de carrera. Royo ha estat l'encarregat de posar tots els elements tècnics, mentre que des del Todó s'han aportat les fotografies i els continguts. Al CD hi ha text, fotos i vídeos de tots els aspectes del poble. Així es poden fer visites virtuals al castell, l'església, la història o les danses guerreres.

Carretera

Els alcaldes socialistes de la comarca, reunits al Forcall, van acordar crear una plataforma que exigeix la carretera Morella-Sorita. S'hi pretén implicar associacions de pares, organitzacions de transportistes, sindicats i els ajuntaments de la Ribera del Bergantes. En els darrers mesos la carretera ha estat tallada en diferents ocasions, a causa dels nombrosos accidents de trànsit que han tingut com a protagonistes els camions.

Cincorres

La població suplirà la falta d'ajuda de la Conselleria d'Indústria per a l'electrificació rural amb els Plans Provincials de la Diputació. Tot i això, els veïns del poble hauran de pagar una part de la instal·lació. L'alcalde de Cincorres, Juan Manuel Ferreres, ha criticat el fet perquè a alguns pobles governats pel PP sí que s'han subvencionat projectes de molta més envergadura.

L'Ajuntament no està disposat a que les seues restes arqueològiques i paleontològiques marxien a cap col·lecció museogràfica de València. Així ho va manifestar el tinent d'alcalde de la població dels Ports, Josep Manuel Gisbert. L'Ajuntament va rebre una notificació per part de la Conselleria de Cultura en la qual s'autoritza a realitzar excavacions de les restes de dinosaures trobades l'any passat, però amb la condició que les restes es dipositen a València.

Rescat a muntanya

Un grup de persones de l'empresa morellana Esport Verd van ser els encarregats d'instruir uns quants bombers del País Valencià, d'Euskadi i d'Andalusia en les tècniques de rescat en paret vertical. Les classes es van desenvolupar al poliesportiu de Morella i a diferents parets verticals de diferents punts de la comarca.

Trufa

El preu de la tòfona va arribar a les 13000 pessetes en el primer mercat que es va celebrar a Morella. En aquesta primera cita van eixir a la venda més de 400 kilos. Va ser un bon inici de campanya.

nya, després de la nefasta temporada anterior. A Vilafranca, tot i que no es va arribar a eixos preus, també es va celebrar el primer mercat amb bons resultats. Enguany els mercats es poden celebrar a Morella totes les setmanes perquè hi ha quantitat suficient de producte per a comercialitzar.

Sacerdots

Els capellans de la diòcesi de Tortosa van manifestar que es troben amb presupostos precaris perquè, segons ells, l'església depèn massa de les aportacions dels feligresos. A més van manifestar que "no és d'extranyar que algunes esglésies estiguen en pèssimes condicions, davant el poc pressupost disponible". En aquest sentit, el bisbe Xavier Salinas va indicar en una de les seues cartes pastorals que "només una església amb suficients recursos econòmics serà realment lliure per desenvolupar la seva missió".

El Forcall

Els treballadors de la residència de la tercera edat de Forcall van denunciar la falta de personal perquè l'empresa adjudicatària del centre, ISEG y Termas de Fuencaliente no cobreix les places

vacants. En els moments més extrems una sola auxiliar ha d'estar al càrrec dels 38 ancians que s'acullen al centre. Els treballadors van criticar l'Ajuntament per no haver actualitzat abans. A banda es va donar el fet curiós que l'empresa no va renovar el contracte a tres treballadors que viuen a pobles de la comarca, que van ser substituïts per altres persones procedents de la Plana.

Oficina de la Unió

La Unió de Llaureadors i Ramaders va obrir una nova oficina a Morella, a les instal·lacions de la Fàbrica de Giner. La nova oficina està enfront de l'Oficina Comarcal Agrària. Això permetrà agilitzar els tràmits administratius que han de fer els llauradors i els ramaders de la comarca. A la inauguració van assistir el secretari general de la Unió, Lucio Monteagudo, el delegat a Castelló, Vicent Goterris i el delegat dels Ports, Jesús Guardiola.

Notícies de Vilafranca

Serveis

□ La Conselleria de Medi Ambient ha clausurat l'abocador incontrolat que hi havia al barranc de la Fos de Vilafranca. Així a la vila hi ha prevista la construcció d'un mur de contenció a la part de baix per evitar despreniments de terra. Aprofintat els treballs l'alcalde de la vila, Paco Miralles, va demanar que també s'enterren els residus d'un altre part del barranc, que en el seu dia també va ser abocador incontrolat.

□ Els Ajuntaments de Vilafranca i Portell volen fer front comú per a que es repare el camí rural que uneix totes dues poblacions. Els alcaldes de les dues poblacions volen fer les gestions necessàries davant la Diputació de Castelló i la Conselleria d'Obres Públiques per a que la reparació sigui una realitat. L'objectiu és que el camí es converteixi en una carretera semblant a la Vilafranca-Castellfort.

□ L'Ajuntament, amb els vots de la Candidatura Independent i un regidor del PP ha aprovat el trasllat de les oficines municipals a la coneguda com Casa de Cor-

reus. Els independents creuen que així millorarà la gestió del dia a dia i els assumptes es podran tractar amb molta més privacitat, perquè en l'actualitat l'alcalde no disposa ni de despatx propi. El PSPV es va abstenir, perquè segons ells si el trasllat es fa efectiu l'actual edifici perdrà el seu valor com a tal.

□ L'Ajuntament ha fet una remodelació l'entrada de la localitat per l'Avinguda de Castelló, arreglant els voltants de la Plaça de Bous. D'aquesta manera es pretén homogeneïtzar un poc l'aspecte urbà que ha estat molt deixat en els darrers anys.

□ La Vila comptarà amb un taller d'ocupació concedit per la conselleria del ram. D'aquesta manera es podrà fer una inversió de cinquanta-cinc milions de pessetes en la formació de vint persones que podran especialitzar-se en construcció i en jardineria. Per a l'alcalde, Paco Miralles, "el taller era molt necessari per poder diversificar un poc l'economia local i potenciar, al mateix temps, la formació de professionals especialitzats en totes dues matèries".

□ Els alumnes de quint i sisè de primària del col·legi Blai d'Alagó van ser els protagonistes d'una sessió plenària que es va celebrar al saló de l'ajuntament. Els estudiants van fer l'esforç de presentar més de dues-centes idees i propostes perquè els regidors grans les prenguen en consideració de cara al millor govern de la vila.

Notícies de Morella

Cultura

□ A l'antiga església de Sant Nicolau, que ha estat recentment rehabilitada, s'ha instal·lat una mostra de l'art i celebració del Sexenni amb el títol *De Sis en Sis*. El muntatge i decoració ha estat a càrrec d'Emili Ortí. Segons Carles Sangüesa, que ha estat el coordinador de la mostra, "és un museu perquè els visitants coneixen i entenen millor les Festes, però sense cap dubte també ho és per als morellans, que poden veure l'evolució dels Anuncis i de les Festes al llarg del temps".

□ L'Ajuntament va demanar a la Conselleria de Cultura que augmentés el seu suport per al curs i el festival de Música que se celebren tots els anys a l'estiu. Entre tots dos l'ajuda que es va rebre en la present edició va ser d'un milió set-centes mil pessetes.

□ La ciutat va acollir la XX edició del Galeuzca, una trobada d'escriptors amb producció literària en català, euskera o galleg. Hi van assistir Ferran Romero, rector de la UJI i Jaume Pérez Muntaner, president de l'Associació d'escriptors en llengua catalana. En el decurs del mateix, l'alcalde, Joaquim Puig es va oferir perquè la ciutat sigui "refugi d'escriptors perseguits" per motius polítics, religiosos o ideològics. La proposta va ser ben acollida pels escriptors, que van signar perquè Morella pugui ser declarada per la Unesco Ciutat Patrimoni de la Humanitat. A més de les taules redones i encontres que es van celebrar, va tenir lloc un recital poèticomusical en el que van participar el tenor José Ferrero i la compositora Matilde Salvador.

□ José Agustín Amela, professor d'història, va fer una conferència sobre la influència de la meteorologia en els éssers vius. Els assistents van poder sentir contar moltes curiositats sobre llunes "de mel o de cicuta", vents embogidors, etc...

□ L'Ajuntament va aprovar per unanimitat una moció per tal de convertir en centre universitari l'antic convent de les Agustines. En aquest sentit el consistori pretén que allí es pose una seu permanent de la Universitat Jaume I. Tot en vista a que la ciutat sigui seu de cursos

durant tot l'any. En l'actualitat el solar és propietat de la *Mancomunidad del Maestrazgo* i l'Ajuntament pretén que es faci efectiva una cessió.

□ La mostra de teatre Reclam va presentar diverses obres: *Defecte 2000* del grup Pot de Plom, *Ojo x Ojo* del grup Los Los. Aquests actes, que van comptar amb nombros públic, es van fer en homenatge a l'actor de Vilafranca, Carles Pons. A més es van representar les obres *QUEmexplIQUE?* de Christian Atanasiu i *Los Bigbrozeurs* del grup Albedo que, pels carrers de la ciutat, van fer riure grans i menuts.

□ El dia 30 d'octubre, al teatre, a les sis de la vesprada va actuar un grup de Cor Municipal Juvenil de Moscó. Van oferir un concert molt bonic amb obres de compositors europeus clàssics i contemporanis i una part de cançons populars.

Festes

□ Amb el lema "La pujada de la Mare de Déu", l'artista morellà Miquel Gisbert va guanyar el concurs de cartells anunciadors del Sexenni 51. Ivana Mestre i Tere Adell van ser les guanyadores del premi d'artistes locals. El jurat va atorgar també un premi als alumnes de primària Víctor Prades, Marc Monfort, Dídac Bordàs, Marc Moles, Javier Vives i José Luis Meseguer. També es va

donar un premi a un cartell presentat per la gent de la residència Sant Joan Baptista.

□ El Grup de Dolçainers i la Banda van celebrar la festivitat de Santa Cecília amb cercaviles i audicions musicals. Enguany, el premi que dona l'Associació Mestre Candel va recaure en la persona de Francisco Royo Milian (Paco l'escolà) que s'ha dedicat de sempre a la música de banda.

Turisme

□ L'ocupació turística al pont del Pilar va ser, segons Daniel Adell president dels empresaris hostalers de Morella, molt pareguda a la de Setmana Santa. De fet, els índex es van estar fregant el cent per cent al llarg de tot el pont.

□ L'empresa municipal CISE de Morella va inaugurar dues vivendes de turisme rural que s'han fet a la Lleua, a l'antic edifici de les escoles. En aquesta obra, equipada amb apartaments dobles, s'han invertit més de 13 milions de pessetes.

Serveis

□ L'alcalde, Joaquim Puig va demanar al director general d'Obres Públiques que equipés de forma definitiva el pou del Noto, perquè pugui ser connectat a la xarxa d'abastiment de la ciutat. Puig va manifestar que l'arribada de la tardor era un bon moment per fer l'obra, una vegada van passar els problemes que tradicionalment hi ha a l'època estival.

□ L'Ajuntament està buscant empreses privades que aporten solucions a l'abocador de la carretera de Xiva. Així ho va manifestar el regidor, Josep Bordàs. Tot i això des del consistori es continua instant la Diputació perquè es construï

esca l'abocador mancomunitat. Mentrestant, l'Ajuntament vol entrar al programa Agenda 21, que pretén que els municipis tinguin un desenvolupament sostenible, compatible amb el medi ambient. Per aquest motiu ja s'han iniciat reunions i contactes amb diferents col·lectius de la ciutat.

□ El Consell Agrari de Morella centrà els seus esforços en buscar financiació per fer efectiva la millora dels camins d'accés als masos i el manteniment dels que han ja han estat reparats en els darrers anys.

□ A banda que no remodelen les Escoles Pies, el PP de Morella va proposar que el solar de la Fàbrica del Tint sigui cedit per l'Ajuntament a la Conselleria de Cultura per a construir un institut nou, proposta que va ser rebutjada per la majoria socialista a l'Ajuntament.

Economia

□ La Cooperativa està treballant en la creació d'una marca comercial nova: Vedella d'Or, amb la qual es distribuïra la carn de vaquí de la comarca. D'aquesta manera es pretén diferenciar la producció de la comarca de la carn d'altres

zones que no utilitzen races selectes. La creació d'aquesta marca ja ha estat plantejada a la consellera d'Agricultura, Maria Àngels Ramon Llin.

Esports

□ Morella serà la seu, el pròxim dos d'abril, d'una prova del campionat d'Espanya de Trial, que estarà organitzat pel Motor Club Morella. Les zones del recorregut es repartiran per la carretera de Xiva, on hi ha llocs molt espectaculars i dificultosos que són de fàcil accés per al públic.

□ La IV Trobada de Penyes futbolístiques es va dur a terme amb nombrosos aficionats. Les penyes del Bilbao, del València, del Barça i del Madrid es van disputar la copa que, enguany, va guanyar la Panya Barça després de tres anys seguits que la guanyava la Madridista. La vesprada esportiva es va acabar amb un sopar de totes les penyes i aficionats.

□ El III obert de tennis Ciutat de Morella va tornar a demostrar que aquest esport compta amb nombrosos aficionats que al llarg de l'any s'esforcen en practicar-lo. Quaranta participants van jugar el campionat

Solidaritat

□ El Consell de la Solidaritat de Morella destinarà part del seu pressupost a la Creu Roja, que té previst adquirir una ambulància perquè el vehicle que tenia s'ha quedat antic. A banda es va aprovar dur a terme una recollida de material escolar per a un barri marginal de Salamanca, una recollida que es realitzà durant el Jocambient 2000.

□ Amb el lema *Sexenni Solidari*, la Parròquia ha posat en marxa un projecte d'ajuda a Bolívia (Fortin Libertad) per a millorar un centre escolar. La idea la va proposar la morellana Manoli-ta Centelles, que treballa per aquelles terres.

□ A les sales de l'ajuntament es van fer dos actes: una exposició que sobre l'educació com a instrument per canviar el món, que pretenia mostrar la greu situació que pateix el continent africà i una lectura solidària de poemes, cartes, relats i textos dels alumnes de primària.

□ La Comissió del 0,7 % ha aconseguit en la campanya 99: 1.975.286 de pessetes dels ajuntaments (1.724.550), les Associacions (195.736) i les parròquies (60.000).

El nostre company Ernest Querol Puig, doctor en filologia catalana i professor de la Universitat Oberta de Catalunya, ha estat el guanyador del VI Premi Francesc Ferrer i Pastor pel seu treball *Els valencians i el valencià. usos i representacions socials*, on planteja el seu model teòric sobre els factors que marquen l'ús de les llengües.

El jurat, que va haver de triar entre els cinc treballs candidats, estava format per Agustí Pérez Folques, Antoni Ferrando, Carme Ferrer, Josep Lluís Codonyer i Vicent Miquel i Diago. El premi, de la Socie-

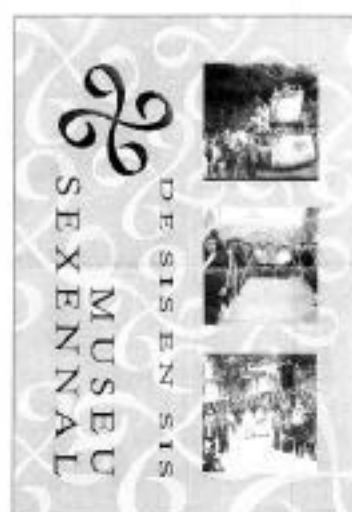
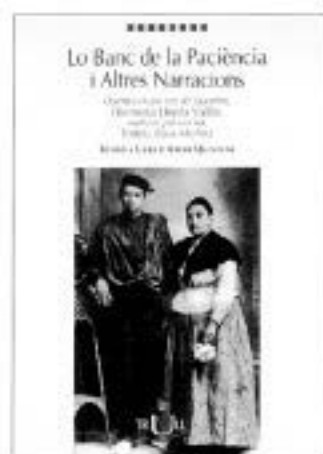
tat Coral el Micalet, es va entregar en un hotel de València el passat dia 27 de novembre.

La base del treball premiat ha estat la seua tesi doctoral, que aconseguia unes correlacions superiors al 80 % entre les

variables proposades i l'ús efectiu de les llengües, mentre que el model de les actituds lingüístiques amb prou faenes arribava al 30 %. Ha testat, doncs, els resultats obtinguts a Catalunya ara també al País Valencià.

Premi Francesc Ferrer Pastor

A
L
A
B
Ú
S
T
I
A

Esta volta hem fet la tria amb imatges i poques paraules. A *Lindes*, hi ha un article de F. Medina sobre els peirons, un altre d'Eduard Iranzo sobre topònims àrabs a la comarca, i sobre Coratxà. A més del que es veu ací dalt, al butlletí de la Castellonenca LXXIV, es pot trobar una necrològica d'Arcadi Garcia i les operacions militars de 1938 de Manuel Salvador. A *Traiguera*, 263, Vicent Sanz es pregunta també sobre el *Maestrazgo* (a veure si entre tots el fem caure...)

Al butlletí del Centre d'Estudis del Maestrat núm. 61 podreu trobar una aproximació geohistòrica al poblament de la Vall de Catí a càrrec de J. Soriano, R. Lloria i S. Selma. També hi ha un text de X. Ginés sobre la percepció dels problemes mediambientals en la Ruralitat Urbanitzada als Ports i al Maestrat. A. Moner i S. Carratalà parlen del paisatge dels asagadors.

A *Ruralia* 4, alguns temes són l'arquitectura rural, la distribució comarcal del béns d'interès cultural valencians, la Fira de Morella i els nostres veïns del *Maestrazgo*. A l'*Estel* del Centre Excursionista de Castelló, més camins de pedra (núm. 27) i una marxa de Coratxà a Pena-roja (núm. 28). També hem rebut un catàleg de l'editorial vinarossenca Antinea i a *Plaça de les Aules* núm. 20 ix la fotografia dels nous diputats on figure l'Alcalde del Forcall, Diputat de la nostra comarca.

calaixera

cultural

Per Carles Ripollés

Dinosaures a St. Cugat

La Fundació "La Caixa" organitza algunes exposicions que van itinerant per diverses localitats. Ara en corre una sobre *Catalunya a l'era dels dinosaures*, on es recorre des del mesozoic fins l'extinció dels dinosaures.

El conserge de l'exposició és el més vell dels morellans, un exemplar d'iguadont de 4,5 metres de llarg i un metre i mig d'altària, que com a bon morellà, ja proclama la seua nacionalitat tan bon punt el saludes.

L'exposició, amb una grandària que permet la seua itinerància per sales regulars, mostre, d'una manera prou pedagògica, l'evolució de la terra, les tècniques de recerca paleontològica o algunes reconstruccions de dinosaures.

També hi ha maquetes geològiques on es mostre com era el paisatge en temps de les grans bèsties i en l'actualitat

Cohesió territorial

El congrés biennal que la revista *L'Avenc* dedique a la història local catalana va dedicar-se en la cinquena ocasió a l'estructuració territorial, als eixos cohesionadors de l'espai, creuant la geografia i altres disciplines de l'espai amb la història.

El tema és d'actualitat en terres catalanes perquè torne a moure el tema de suprimir les diputacions provincials i fer demarcacions més ajustades a la realitat, i es va debatre en una taula redona de polítics i historiadors.

La sessió dedicada a la estructuració medieval va tenir dues ponències. Una de Mikel de Epalza, professor de la Universitat d'Alacant, va parlar de la ordenació del territori islàmic del que ara és Catalunya, en tres camps: l'ordenació dels vials, on trobem noms com Al-Port, l'ordenació urbana i periurbana amb topònims com Aldeia, o el paper de les sudes de Tortosa i Lleida; o les fronteres: els majus, les ràpites.

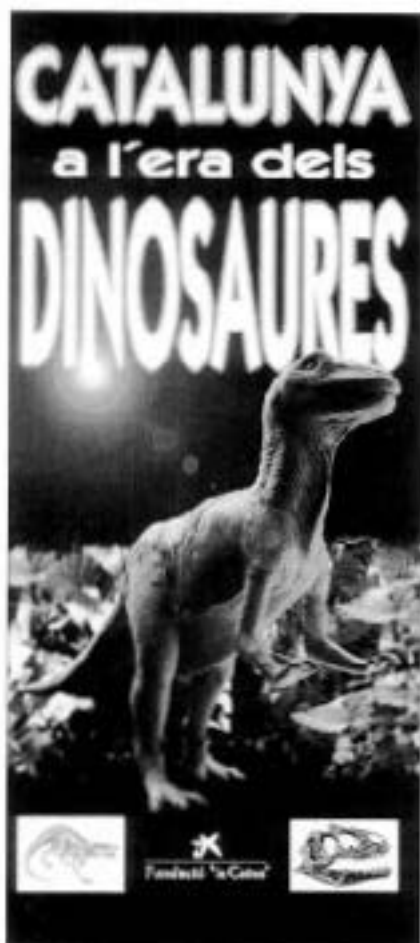
Flocel Sabaté, que també és el coordinador científic del congrés, parlà dels eixos articuladors del territori medieval català. Entre les comunicacions, podem destacar la de Josep-David Garrido sobre la delimitació de l'àrea d'influència catalana sobre l'espai andalusí, on ens parle de la campanya contra terres valencianes de 1172, que posarà les bases del bisbat de Tortosa. També cal parlar de la comunicació de Pascual Ortega sobre la senyorialització de les Terres de l'Ebre i el paper dels templers a la Terra Alta. Dolors Sanahuja ens parle del territori d'Eramprunyà, al Baix Llobregat, castell que també va tractar Josep Eixarch quan vivie per aquelles contornades.

La segona sessió, dedicada a l'època

moderna va gaudir de la ponència d'Albert Garcia Espuche sobre *Territori i Ciutats en una etapa de Canvis*. La tesi que defensa és que entre 1550 i la guerra dels segadors es va articular un mercat interior molt més travat, que provoca canvis en la jerarquia de les ciutats que ens deixarà una herència territorial que perdure. Parlant de la matèria va deixar caure una frase que a mi em va produir més efecte que a la resta dels assistents: *viure del turisme i la construcció és una de les coses més bèsties que es pot fer en economia*.

El professor Jesús Burgueño ens parle de l'articulació del territori al s. XVIII. Diu que hi ha un conflicte entre la inèrcia i la raó i analitza moltes dades, com l'organització del servei de Correus, més adaptada al territori, o com les antigues vegueries subsisteixen en forma de corregiments o alcaldies majors. Més enllà de la tesi general, va aportar alguna dada que ens pot interessar, com la demanda d'un ofici d'hipoteques a Uldecona, malgrat ser un senyoriu, o la ja sabuda que Tortosa ere la tercera ciutat catalana, amb 16000 habitants.

Josep Oliveras, de la Universitat Rovira i Virgili va parlar en la seua ponència del desequilibri territorial al s. XIX a partir de les noves formes industrials i la revolució dels transports, que deixen aïllades grans zones sense ferrocarril. Destacà els casos d'Igualada i Olot on la manca de ferrocarril perjudicà la indústria i la importància de la ciutat.

El professor Francesc Nadal remarca com la provincialització consolida la posició de les ciutats escollides com a capital (Lleida i Tarragona dins la xarxa urbana catalana) i eixe procés no es done, en canvi, en els caps de partit judicial. En este tercer àmbit és necessari destacar una comunicació que ha presentat Fernando Rodríguez sobre *Divisions administratives al municipi aragonès d'Aiguaviva, del segle XVII al primer terç del s. XIX*. En la comunicació ens parla de la canviant adscripció del poble veí, en les diverses divisions territorials que es van assajar, un procés que podeu seguir pel que fa a la nostra comarca al nostre recent monogràfic.

En un quart àmbit dedicat al segle XX les ponències van ser d'Oriol Nel·lo sobre *l'organització de l'administració pública a Catalunya de 1931 a 1975*, i de Joan Vilagrassa sobre *la consolidació del sistema urbà i dels desequilibris territorials de 1900 a 1977*.

Durant el cinquè congrés es va presentar el llibre que recull el quart, on J. F. Mira va sentenciar (p.141): El territori valencià no estava format per o dividit en comarques sinó que simplement hi havia comarques -els Ports, el Maestrat, la Plana, l'Horta, la Ribera, la Marina.

Ciutats Històriques

La Fundació "la Caixa" va presentar a l'església morellana de Sant Francesc una exposició amb el títol de *Viure les ciutats històriques* que, amb el suport de la Unesco, presente l'evolució del fenomen urbà des de l'antigor fins les grans metròpolis contemporànies, passant per les ciutats medievals establides al voltant d'un castell i/o un mercat principal.

L'exposició està emmarcada en les preparacions per aconseguir la integració de la nostra ciutat com a patrimoni de la humanitat i vol destacar-ne l'interès en la seua conservació.

Fa goig veure per ací una de les exposicions de la Caixa, amb la ja habitual qualitat multimèdia i els fulletons amb tota precisió d'horaris, calendari i telèfons d'informació. Al marge, cal fixar-se en que entitats de crèdit sense oficina a la comarca, com la Caixa (a través de la seua Fundació) o la CAM participen en diverses iniciatives. Serà un símptoma de que això de la cultura i el patrimoni d'ací comence a vendre?

Retrats

Julio Carbó va presentar a Sant Cristòfol de Saranyana el seu darrer llibre: *Paisatges humans dels Ports*.

L'acte, rebotit de conveïns dels diversos pobles, convocats per la bonhomia i ben fer de Julio, va ser el constitucional dia 6 de desembre, amb un temps esplèndid que, encara que impropï de l'època, es va voler sumar a la festa.

Tant que patim perquè se'ns note que som de poble quan anem a ciutat, als de ciutat els passe el mateix i, aquesta vegada, la furgoneta que venia de les Barcelones carregada amb tots els llibres es va perdre i va fer cap on no calie, i va fer esperar la gent i gastar els nervis dels qui havien organitzat l'acte.

En els parlaments de la presentació van intervenir Miquel Armengot, Lluís Meseguer, i Ramon Pelinski. Laura Peñarroya presentà l'acte en castellà en nom de la *Fundación Blasco de Alagón* -entitat patrocinadora del projecte.

Quan li va tocar el torn a Julio Carbó, ens va explicar moltes coses amb un to amè i agradable:

Què el va moure a fer aquelles fotos, captadores de situacions compartides per

PAISATGES HUMANOS DELS PORTS

Julio Carbó

la nostra gent, com el pànic a les *endicions* que Ricardo Tosca ens ha posat quan t'atreuixes a passar l'última frontera que representen aquelles escales.

Les dificultats que va tenir per trobar allò que volie en alguns casos o l'avançat que li suposava ser d'una família comarcal amb raïls a mitja dotzena de pobles.

Esforç va ser una de les paraules que Julio va dir un parell de vegades -i no crec que la portare apuntada a les tres o quatre notes de l'octaveta que li serveix per bastir eixos discursos que sempre li queden tan rebé, encara que ell no en sap, de fer discursos, diu... És simptomàtic.

D'Olocou a Castell de Cabres, la nostra bona gent -ere condició indispensable per aparèixer- ha quedat retratada, no com a complement d'un de tants monuments, o com a part d'un paisatge vegetal. L'important ací és la persona.

Unes quantes de les fotos del llibre, convenientment ampliades i col·locades al patiet de Sant Cristòfol donaven la benvinguda als assistents.

Una selecció de l'obra va servir el 12 de desembre per a un reportatge al *Dominical* que publiquen els diaris del grup Z (*Mediterráneo, El Periódico, etc...*) amb text d'Ernest Querol, que va fer el pròleg del llibre.

Paisatges humans dels Ports / Julio Carbó; pròleg d'Ernest Querol; biografia de Jordi Saladrigas; presentació de Laura Peñarroya. - Barcelona: Lunwerg, 1999. - 93 p. - ISBN 84-7782-535-1

República etnomafiosa

Un dels inconvenients que té escriure en una revista aproximadament trimestral és que els diaris i setmanaris s'avancen. Açò, que és evident, provoqe que si l'altra publicació fa un text similar se't pugue acusar de plag, sense que sigue veritat. I això m'ha passat amb la crònica de Pau Arenós a la secció *Pas de Vianants de el Periódico*: el mateix títol, la mateixa cita de l'alcalde fent una variant d'en Pujol (*és morellà qui hi viu i treballa o en vol ser*), la mateixa referència a l'agüelo Mendanyo i fins i tot el mateix èmfasi en l'abundància de referències a la màfia morellana que viu en un *barri de Morella* anomenat Barcelona, en un *carrer molt llarg* que comence al Xarleston i acabe a Premià, pertanyent a la *República Independent de Morella*.

Açò vol dir que haurem de refer la crònica de la presentació a les Catalunyes del llibre de Julio Carbó i el *joven profesor* (abans *joven crítico*) Sergi Beser. Aquell dia coincideix que a més

ere el centenari del poeta Pere Quart (i del Barça!) i encara així la gent es va haver de quedar dreta a la Casa València per assistir a l'acte.

Entre els coneguts de més enllà de la Lleua, el cantant Raimon, una víctima més del mecanisme de les *Flaons Options*, consistent en donar al personal una ració de flaons, sistema ara copiat descaradament per la Telefónica per fidelitzar els seus directius. No cal dir que tal terme està inventat per Julio Carbó en la intervenció més aplaudida de la vesprada.

Presentà l'acte Ignasi Riera que va recordar J.A. Goytisolo llegint el seu poema *Hacia Morella*. També participà el prologuista del llibre, Manuel Vázquez Montalbán. Ens van explicar alguna de les batalletes d'aquells temps amb Sergi (un no s'imagina a Josep Termes fent de Babieca: es veu que els historiadors sempre els tocave fer de cavall: no sé si traure'n conclusions). També hi havia un parell de panells on s'exposaven coses de Morella *en fino castellano* i es va fer un bon tast de productes de la terra.

Sergi Beser va dir que potser el primer capítol havia patit les presses per traure el llibre i va parlar de la *tortura* a que va sotmetre Julio per tal de garantir una bona part gràfica. També parlà del

EL AGUA ES NUESTRA RAZON DE VIDA

IRRIAGRO

SISTEMAS DE RIEGO

**INSTALACIONES
Y PROYECTOS DE:**

- Sociedades de riego.
- Riegos por aspersión y goteo.
- Conducciones de agua.

**VENTA Y SUMINISTRO
DE MATERIALES DE:**

- Riego por goteo.
- Riego por aspersión.
- Jardinería.

Ctra. Morella - Km. 3 - Tel. 964 730 920 - Fax 964 730 921 - Castellón

que no ix al llibre: la Morella falsa plena de tarongerars o algunes mancances com Lluís Carandell.

La cita a Casa València va pel camí de fer-se habitualment de sis en sis anys.

Cinctorres

Un recull de recerques de les diferents disciplines científiques, amb algunes troballes notables, s'ha publicat a Cinctorres. Les quasi sis-centes pàgines en quart aporten nombroses dades sobre la vila portenca.

En el primer volum trobem la geografia, la geologia, la paleontologia, la biologia, l'arqueologia i la història fins a la guerra de Successió. En el segon la lingüística, l'art i la història més contemporània.

De la geografia se n'encarrega Tomàs Milian, on ens introdueix a la situació de Cinctorres dins la comarca, i hi analitza el relleu, la hidrografia i una àmplia exposició de la climatologia.

També ens parla de la demografia, on observem el dos moments de més pèrdua, els anys trenta i els seixanta i l'estancament de l'emigració a la postguerra, ja que a les ciutats encara es passava més gana. També fa un repàs a l'economia, centrant-se en l'agricultura i la indústria tèxtil.

Ramon Ortí és l'encarregat de la geologia i ens explica la història geològica o els diferents materials que es poden trobar al terme cinctorrà. La paleontologia va a càrrec de Vicent Pardo que fa un repàs als investigadors que s'han dedicat a la recerca de fòssils, tant els investigadors professionals com els aficionats cinctorrans. També hi ha una

ressenya de la col·lecció que es guarda a l'ajuntament. La botànica la tracten Mercè Boix i Antonio Boix, que repas-sen les diferents comunitats vegetals, tant les forestals com les herbàcies. Hi ha un apèndix sobre les plantes medicinals.

La prehistòria és cosa de Miquel Guardiola que ens fa la relació de jaciments i els diferents materials que es poden trobar a cada sector. Ferran Arasa ens parla dels onze jaciments que han localitzat, ordenats d'una manera cronològica.

Serafi Sorribes, que ha coordinat l'obra, ens destaca alguns aspectes de la història medieval, com la cartapobla de Camaron (1194), on hi ha la primera referència a Quinke Turres, la reconquesta, la difícil relació entre les aldees i la metròpoli, en episodis com la successió del rei Martí.

Vicent Garcia fa unes anotacions al Llibre de Privilegis i Altres Actes, que a Cinctorres conserven sobre l'ús de les deveses del Terme General. Josep Sánchez Adell parla dels testimonis de la ramaderia medieval.

Josep Eixarch ens parla de la vida quotidiana dels cinctorrans moderns: les pedregades, les guerres, les excomuni-ons, els testaments, l'elecció de càrrecs....

Àlvar Monferrer és el responsable d'analitzar la vida religiosa, les devoci-ons i confraries i les manifestacions com festes o processons. La toponímia medieval és cosa de Ferran Guardiola i hi analitza el significat del genèric, la situació dins el terme i la pervivència o no del nom.

Magín Arroyas i Vicent Gil analitzen, en un article especialment interessant, les convulsions del segle XVII: mortalitat catastròfica, la immigració, la indústria rural, les solidaritats i antagonismes entre cinctorrans, l'endeutament camperol i per últim la vida política i la independència de Morella.

En el segon volum, Serafi Sorribes torna amb el tema de la independència de les aldees i Andreu Beltran fa un testimoni del nostre passat lingüístic a través del Llibre del Roser, on ens parla de la confraria i de com i quan aplegue el castellà per ací dalt. També ens analitza les formes pròpies de la parla cinctorrana de fa tres-cents anys.

Josep Monferrer ens aproxima al Cinctorres de la Il·lustració, comentant el cens de Floridablanca, el *Libro y Ramo de Órdenes recibidas* de l'arxiu cinctorrà i l'obra de Cavanilles.

CINCTORRES ELS NOUS TEMPS

VOLUM II

Serafi Sorribes ens explica com una part de la dena de la Vespa pertanyie eclesiàsticament a la parròquia de Cinctorres. Vicent Sanz ens parla de Revolució i Contrarevolució a la batalla de Morella, analitzant els condicionants socials del carlisme.

Rafael Monferrer ens parla del còlera de 1855 i ens fa uns interessants quadres d'esdeveniments negatius al s. XIX (gelades, epidèmies...), de la mortalitat diària pel còlera l'estiu de 1855 o del moviment demogràfic durant la segona meitat del s. XIX.

Eduardo Pérez ens fa uns apunts molt interessants de sociologia electoral referits a la Restauració. Joan Noguera i Rafael Viruela ens expliquen l'economia i la població del segle XX.

Ramon Rodríguez i Ferran Olucha tracten en un llarg article el patrimoni religiós que podem contemplar a les ermites i l'església.

El patrimoni sonor que representen les campanes és tractat per Rafael Monferrer i José Mª Valle.

L'evolució urbana va a càrrec de Joaquín Lizandra i l'ocupació del sòl urbà a 1745 les tracte Josep Mª Gisbert, qui fa un plànol de la vila amb els diferents veïns peïters situats.

Celebrem l'aparició de noves iniciatives culturals que vagen omplint els nombrosos buits que la recerca científica presenta a la nostra comarca i esperem que això sigui l'inici d'una sèrie de treballs que vagen responant amb el temps a totes les grans preguntes que resten obertes.

Cinctorres. - Tortosa: Cinctorres Club, 1999. - 2 vols.

CINCTORRES

VOLUM I

D'un temps ... d'un poble...

Per Manola Rodríguez

El cine

A Morella hi ha alguns edificis que, amb el pas del temps, a part d'envel·lir -cosa natural-, han perdut el seu interès i la seua funcionalitat. Estic parlant del cine municipal que ja no existeix com a tal, però que va ser tot un emblema de les vesprades dels diumenges morellans.

I és que fa unes quantes dècades i no tantes, eh? a moltes cases de Morella no hi havia televisors i els que en tenien només podien veure una cadena.

La tradició o costum d'anar al cine les tardes dels diumenges i els dies de festa estava molt arrelada i servia d'entreteniment i d'acte més o menys social. Jo crec que era tot un al·licient i parlar de la pel·lícula que estava anunciada, retrobar-se amb els amics, les colles, la parella, els parents, etc. Contemplar la pantalla, de vegades emocionadament i d'altres menys, però mai amb indiferència, comentar la pel·lícula a l'eixida del cine, fer el passeig o entrar al bar a prendre alguna cosa abans de tornar a casa, etc., etc. Tot això feia augmentar les relacions socials entre la gent i, a la vegada, creava un estímul dins la quotidianitat que no estava gens malament.

Al cine municipal podies veure pel·lícules de tota classe: tolerades i no tolerades, westerns rodats a Almeria, espanyolades de l'època, etc. És a dir, tot

allò que durant l'època es passava als cines d'aquest país.

Per altra banda el públic també era variat: menuts adolescents, parelles, gent gran... i això era difícil de compaginar. I m'eplico. El dia que la pel·lícula era no tolerada hi havia tot un conflicte amb el públic més menut que esperava amb deler que arribés el diumenge per anar al cine. I com només passaven una pel·lícula, no podies triar i això suposava un problema d'aquells de voler i no poder.

Quan la pel·lícula seguia sent no tolerada i la teua edat s'aproximava al món dels adults, el conflicte s'agreujava, ja que el teu interès per entrar al cine creixia. Podies provar d'entrar amb gent més gran que tu, la colla d'alguna germana teua més gran, per exemple, o passar de puntetes per demostrar la teua alçada. Normalment, Pinxo, el porter, que era un bon detector de edats per la seua llarga experiència, t'ho impedia. De vegades intentaves convèncer-lo, però no sempre ho aconseguies.

Quan la pel·lícula era tolerada el cine solia omplir-se de xiquets, sobretot a la part de l'anfiteatre o, més vulgarment dit, al galliner.

A mitja pel·lícula hi havia un descans que era aprofitat pel públic per fer una visita al bar i comprar alguns productes

com pipes, panís, cacaos o alguna beguda. Hi havia alguns amb un poder adquisitiu més gran, i no diré noms, que pujaven escales amunt amb l'entrepà, el refresc o la gasosa i alguna que altra llepolaria. En fi, que només els faltava el cafè, la copa i el puro.

Començava la segona part i el soroll dels crios menjant es barrejava amb les veus dels actors. Ja ben tips i com no n'hi havia prou amb mirar i escoltar, alguns començaven a donar una ambientació extra a la pel·lícula. Si hi havia alguna escena d'amor, bastant innocent, per cert, alguns xiulaven i sempre teníem algun graciós que posava la mà tapant un tros de pantalla. En aquell moment el públic cridava i protestava.

Si hi havia acció començaven a pegar patades aplaudint quan arribaven els bons, etc. No cal dir que quan la cosa no parava, pujava l'acomodador amb una llanterna per posar ordre a tant descontrol. De vegades no ho tenie gens fàcil.

A l'eixida del cine, tota una riuada de gent pujava cap a la Plaça comentant la pel·lícula i apurant les últimes hores d'aquell diumenge que ja se n'anava.

Però tot això és aigua passada. Avui a les cases tots tenim televisors i moltes cadenes per poder triar. La gent ja ha perdut el costum, tant els menuts com els grans s'unflen a pel·lícules... i en tens tantes com vulgues.

Aprofiteu les ofertes

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 964 160 037

Servei Oficial

Vehicles nous i usats

servicio
4x4

Julio Ortí
Taller

Vehicles
tot terreny
nous
i
usats

Hostal Nou s/n
12316 MORELLA
Tel. 964 160 037
Fax 964 173 158

Preguntes eeehhh!???

Fa més de cent trenta anys que el déu Cronos va aferrar-se a la nostra comarca, es va posar a xerrar amb mossén Josep Segura i Barreda i allà estan entretingudets a una taula del Blasco fent uns vinets amb Clio, la musa de la història (no el cotxe de la Renault).

Cal que fem un homenatge a Mn. Josep. El nostre passat és encara el que va explicar-nos ell, en un prodigi de síntesi dels clàssics de la historiografia valenciana (Diago, Vicià, Escolano i companyia), els textos de mossén Gabriel Rosselló de la Torre, i els documents de l'arxiu històric-eclesiàstic de Morella. La història que ensenyem (?) a l'escola i als nostres turistes està congelada al 1868 com l'aigua dels llavadors a l'hivern i des de la Gloriosa tots (tots!!) no fem altra cosa que la repetició, fotocopiament i reproducció de la versió segurabarredana de la nostra història, sigui correcta o no.

Afortunadament ho és prou voltes i tots ens quedem molt i molt tranquils de saber-ho tot, tot i tot... Però hi ha una altra conseqüència clara: mirant una història qualsevol del País Valencià (feu la prova amb la que més us agrada) des de les carlinades l'única volta que ix la nostra comarca és la simple i escueta dada de que l'abril del 1938 les tropes feixistes van passar per ací per a donar el cop de gràcia a la república, dada per a la qual no cal consultar bibliografia local.

La conclusió és evident: qualsevol que vulgue fer una síntesi d'un tema històric ha d'oblidar la nostra comarca perquè no té materials per sintetitzar. No eixim, no existim.

La culpa, evidentíssimament i òbvia, és dels lletraferits locals que no treballen gens. I ara no és el moment de trobar excuses com la divisió en diverses capelletes. Tampoc és el moment de criticar la manca d'una visió comarcal. Tampoc toque comptar els milers de campanyes d'excavació arqueològica. Tampoc és el moment de caure en el compte dels vuit-cents désset historiadors, arxivers, antropòlegs i arqueòlegs que es dediquen professionalment al seu ofici en la nostra comarca, ja sigui dirigint museus o excavacions arqueològi-

ques o catalogant i restaurant arxius. Tampoc és el moment de pensar que no tenim passat. No és el moment de pensar que els turistes s'empassen qualsevol cosa que els contem.

Com que tots els cronistes de la comarca junts, treballant divuit hores diàries sense parar ni per Sant Antoni, no podran recuperar el retard, ara és el moment de fer solemnement una crida a la solidaritat dels forasters que, amb millors possibilitats materials i morals, puguem respondre el que, a la intimitat (com l'Aznar quan parle català) en diem preguntes eeeehhh!???, preguntes sense resposta o amb resposta tòpica. Algunes, a manera d'aperitiu, d'invitació a la recerca, són: Què en sabem del carlisme més enllà de les batalletes? són verificables les tesis de Rújula per a les comarques veïnes de l'Aragó? Quina importància té la desamortització en eixe procés? Hi ha masses necessitats que s'apuntaran a sou tant al carlisme com de peseteros a la Milícia Nacional? Qui és el culpable d'inventar-se que som del Maestrazgo? Podem reconstruir la rica vida política i sindical de primers del s. XX? Ens pot explicar alguns clans o enemistats actuals als nostres pobles? Qui eren i què volien els maçons -sabem que n'hi havia- de Morella? Quina participació tenen els militars de guarnició a Morella en la proclamació del borbó Alfons XII? Perquè ens és pràcticament desconeguda la presència musulmana? L'explicació que tenim de la parla castellana d'Olocau és la correcta? En tot l'embolic del Compromís de Casp, les Corts, se'n van a Morella, com

diuen uns, o a València, com diuen els altres? Què sabem de la presència càtara? la nostra tradició del treball de la llana té alguna cosa a veure amb l'ofici de teixidor de la gran majoria d'occitans que fugien de la repressió inquisitorial? Va haver-hi immigració francesa a l'edat moderna com en el cas de més al nord? Per què la nostra comarca és desindustrialitzada? Ens podria servir alguna de les hipòtesis sobre el cas d'Andalusia? Hi té res a veure la manca de ferrocarril, el caciquisme, la manca de capitals? Quins són els processos d'expulsió de la població? Com s'organitza eixa emigració i quins lligams manté amb la terra d'origen? Que en sabem de la Guerra Civil i de la Revolució? O

és que a Mont-roig i Pena-roja va haver-hi collectivitzacions i ací no? Òbviament sí. Què en sabem dels maquis o de la repressió durant i després de la guerra? Algú ens voldrà fer creure que no n'hi havia? I dels sectors a favor del règim o dels moviments antifranquistes? i de la transició? I finalment el dubte, incògnita o qüestió més problemàtica i discutida: Perquè la botifarra morellana és diferent de la d'Ampostà?

Un lletraferit local

Bronx

Mobiliari urbà destrossat, bronques al carrer, sorolls i trompades, el fem dels contenidors pel mig del carrer, vehicles ratllats, pintades a les parets.

Jòvens desarrelats, sense referents familiars o de famílies monoparentals; obligats a la delinqüència per obtenir una dosi d'heroïna; jòvens no integrats en la societat ni en cap organització juvenil, musical o cultural; fills o néts de l'exode rural dels anys 50 i 60, amb rendes escasses i índexos d'atur elevadíssims; analfabets funcionals, sense perspectives de futur, sense ofici ni benefici; en definitiva, membres de bandes de cap-rapats nazis.

El primer paràgraf passe a qualsevol barri marginal d'un suburbi de qualsevol metròpoli i a Morella. El segon paràgraf, en general i de moment, ací no. Ja hi ha qui demane mà dura i repressió. Amb respecte mutu no en tindriem prou? Què falle?

Observador Curiós

Autorella

Racó de reaplicació i reordenament a fi i efecte d'evitar l'entropia

Estos d'AU! no podrien fer menys editorials d'autobombo i treballar més?

No començarà a passar que estem exhauint la capacitat d'autocrítica?

Xe, bé, home!

He sentit dir que ja han començat les obres per arreglar un trosset de la carretera general, allà per Vallivana. A vore si l'any 2232, que serà el mil·lennari, poc més o menys, de la conquesta de Morella ja la tenim tota feta...

MilennAU!risme

Per què el segle XX només té 99 anys? Com és que el segon mil·lenni només té 999 anys?

Si a l'entrada del 2000 ja s'ha acabat el segle i el mil·lenni, per què no s'han acabat les carreteres del segle XVIII?

A les portes del tercer mil·lenni, per què hi ha encara tantes coses decimonòniques?

I tots els que ja han celebrat totes les *ultimitats* del segle i del mil·lenni, què faran quan se'n adonen que no era veritat? Repetir-ho tot?

Si existeix de veres l'efecte 2000 serà una bona excusa per a totes les nostres errades i les de tots els mortals. A vore si això de parar les obres públiques tam-

Preguntes al vent

1.- Com és que el programa de la Santantonada del Forcall castellaneja tant? I mira que s'estalviarien cursives per dir el que tots entenen...

2.- Com s'hauria de dir un pretés debat on les preguntes dirigeixen les respostes i els tertulians estan totalment d'acord entre ells i amb el moderador de forma sistemàtica?

bé és un efecte 2000..., perquè en eixe cas ja faria tres anys que s'ha acabat el segle. Seria molt interessant no haver d'esperar a l'altre canvi de dígit.

Dedució periodística

El diari *Mediterráneo* diu que hi ha mines de carbó a Vallivana. No acabem de comprendre d'on han tret la informació. Suposem que és una deducció d'eixes tan elaborades com els sil·logismes en Bàrbara, Celaren, Darii o Ferio:

Hi ha fotos que mostren camions de carbó passant per Vallivana + A Vallibona hi havia molts carboners = Mines de carbó a Vallivana.

CAIXA RURAL CREDICOOP
GRUP CREDICOOP

Diccio-9-ri

Se n'anem a detindre: Mos quedem, para el carro, xiquet!

Muestreig: procediment consistent en l'elecció a l'atzar d'una muestra d'una població. Cast. *Mostreo*.

Patit: 1.- Parsona manuda. 2.- Marit consantidor. 3.- Ànim sofert i rasiñat dels aficionats al futbol al Bernabeu (ex: els patits seguidors madridistes).

Les pròximes festes de la Magdalena seran les primeres de l'any 2000.
No em digues...!

Xicotet resum: Encara com...! Si el fan molt gran serà una conferència

Canció: Música amb text versificat a una o més veus.

Toll d'aigua: Expressió de la família: pluja d'aigua, riu d'aigua, vapor d'aigua.

Companyisme: 1.- Ideologia política dels seguidors de Companys. 2.- Avantguarda artística de principis del segle XX caracteritzada per la reiterativa utilització de panys agrupats o reunits.

Temperatures de vertigen: Temperatures molt baixes, ratllant la congelació de les orelles, que produeixen basques i mareig.

Vendaval: Ven contrari al vendamun.

Punyat: 1.- Grapatada de punys. 2.- Que té forma de puny. 3.- Conjunt o grup de coses que els caben a la mà a Buriassot (Ex.: un punyat de vots).

Bolses: Estris en forma de sac per posar o portar coses. (Bolses de muldar, bolses de patalques fregides, etc.)

Repentina: Que torna a pentinar, que pentina per segona vegada. S'aplica a la gent de la reialesa o de la política quan mor de vella. (Mort repentina).

Imparcialidad

El comentari d'aquella dona que ix al notícies 9 parlant en castellà no es podria traduir: és tanta la subtilitat i la finor analítica que el traductor hauria de fer mans i manigues per poder reeixir.

Amplades autònomes

Si parem compte en les carreteres quan entrem a l'Aragó, haurem de concloure que tenen els vehicles més amples que els nostres. Si la cosa continua aixina haurem d'inventar un sistema com al Talgo per canviar l'ample autonòmic de vehicles.

Faena de matalaper

La Font del Filato ha afegit una t i s'ha desfet com el formatge ratllat (*filato*). Després de despolir la llosa de la font ja no pareix tant un nítxol, però quedaria bé un santet.

Germanor

Tantes baralles històriques i ara resulta que Morella i Sant Mateu ho comparteixen tot com a bons germans: les màquines de llevar neu, una marca turística que diu que s'inventaran i fins i tot les ambulàncies d'assistència urgent (S.A.M.U.). Recordem que després de

[illegible]

molt pensar correm el greu risc de descobrir les sopes d'all. Els temps a venir ja aniran parlant.

Suggestiments

A la vista dels programes que ixen en llengua de l'Imperi ens permetem suggerir títols o noms per tal de no haver de posar tantes cometes ni cursives:

Sanantoniada de Orcaño.

Transporte de mayo.

Labrada v siembra (nomulacro)

Esquellote y las Parras.

La nevada de 1864

Per Julià Pastor

Les coses de l'antigor ens queden a la memòria segons la intensitat o la insistència amb què ens les han contades. Moltes voltes les coses passades es mitifiquen i magnifiquen, sobretot quan són un poc extraordinàries o quan es vol presumir i interessa fer-se el gros.

Una d'aixes coses és el temps (la meteorologia o l'oratge que s'ha posat ara de moda un poc més avall). Com les opinions no s'apunten i després no es poden comprovar, cadascú diu el que vol i, al final del procés, el més curiós és que tots tenien raó. Fixeu-vos en les tretzenades; ja veureu com a tots els ixen bé, tant als que les fan de cara com als que les fan de cul. Algunes vegades m'he pres la molèstia d'apuntar-ho i els resultats van molt per la via aquella de les pel·lícules que *cualquier paresido con la realidad es pura coincidencia*.

En l'època actual, que plou poquet, hi ha una certa tirada a recordar les pluges, els temporals de llevant i les nevades de temps passats. La comprovació és prou més difícil que la opinió i el comentari lleuger, perquè s'han de buscar

El dia 26 de desembre 1864
"4 palmos de nieve. Sigue nevando"

El dia 29 de desembre 1864
"Cesó de nevar dejando 4 palmos"

Al final del mes de gener de 1865:

"A pesar de mandar treinta hombres a abrir camino por la parte de Aragon no pudieron transitarlo hasta el ocho de este mes siendo de los primeros que llegaron Nuella que devia venir para Noche Buena.

De Chiva estuvimos incomunicados ó sin poder venir las lavanderas veinte dias y aun se consiguió abriendo camino con las palas los de Chiva hasta encontrarse con los de Morella efectuando la misma operación.

La llaurada de St. Antonio tuvo lugar en la plaza del Estudio pues en el mercado fue imposible por la mucha nieve en cuyo punto recién caída y tirada de los tejados llegava a cubrir el cobertizo".

les dades -si n'hi ha- o s'ha de tindre la sort de trobar algun apunt, comentari o explicació pels llibres i els papers antics.

Recordo que m'agüela em contava que havia sentit dir a son pare que en una de les nevades va caure tanta neu que, a la Plaça, la gent que passava per un cobertís no arribava a veure la que passava per l'altre.

Sempre em va parèixer una exageració, encara que sabent que la gent d'aquella època ere prou més baixeta que ara la cosa pareixia més versemblant.

Altres vegades, també he sentit contar que quan feien caminets després de les grans nevades els que passaven per una caminet només veien el cap dels que anaven per l'altre.

Sense anar més lluny, quan érem menuts, allà pels anys cinquantes, nevava molt i quan se'n posaven 60 cm a nosaltres ja ens paríexia molt gros, perquè l'alçada de la neu gairebé ens tapava.

Bé, eixe altre dia, regirant papers per l'arxiu de l'arxiprestal em va eixir un quadern manuscrit de registre de bestiar de meitat del segle passat i al final de les apuntacions hi ha un comentari sobre una nevada, que segurament els va cridar l'atenció. Es tracta del text que podeu llegir al requadre.

Em va fer l'efecte que diu exactament el que m'agüela m'explicava. Ella va nàixer l'any 1879, per tant, son pare va poder ser testimoni de la nevada a què ens estem referint. El fet que ho apuntaren al quadernet fa pensar que va ser una nevada fora del que era habitual.

A la mateixa nota hi ha altres notícies interessants com ara el lloc on es va fer la llaurada de Sant Antoni aquell any, qui va ser el primer que va poder entrar al poble després de més de quinze dies incomunicats i el fet (segurament important per a la gent de l'època) que les bugaderes de Xiva no pogueren acudir en tant de temps.

CAFETERIA – RESTAURANT

Rourera

Tel. 964 160 308
MORELLA

**MARISCOS I PEIXOS FRESCOS TOTS
ELS CAPS DE SETMANA**

des de 1970!

ESPECIALITATS PER ENCÀRREC:

Cabridet al forn
Truita farcida
Perdiu amb col
"Puchero" casolà

EL MILLOR DE ROURERA: LA SEUA CLIENTELA

Núm. 52 ANY XIII

AVU!

Tardor '99
REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Preu: 525 pts

La divisió comarcal

